

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
בחוקותי
אייר ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

דברי שו"ת בתי כהונה לגבי המונעים לספור ספירת העומר עד לזמן רבינו תם, והמשך בעניין זמן בין השמשות לדעת ר"ת.

תירוצ מרן שליט"א לגבי השאלה הידועה על דברי החיד"א שכתב כי מרן השלחן ערוך הביא רק את דעת רבינו תם "לרוב קדושתו" ולמרות שבזמנו אולי נהגו דלא כר"ת, וראיות לכך שמרן הש"ע כתב דברים ההיפך ממה שנהגו אפילו בזמנו ובמקומו.

גם דעת הבן איש חי והחזון איש שאין צריך להחמיר בצאת הכוכבים כדעת ר"ת.

תשובות לשואלים על דברי האומרים שהרמב"ם לא תיקן הלכות מסויימות למרות שחזר בו מהן בהלכה אחרת. ובעניין בא לכלל כעס בא לכלל טעות.

המשך בירור דעת רבינו אברהם בן הרמב"ם לגבי זמן בין השמשות, וביאור דברי מהרי"ץ זיע"א בפסקת יוצר אור בשב"ק 'הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע', ובעניין היפרדות היבשות בעולם.

אודות שיטת רבינו אברהם בן הרמב"ם לגבי קבלת דעות חכמי אומות העולם.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 496

השיעור מוקדש

להצלחת ידידנו הנעלה והנכבד רבי אתי בן רבי יוסף דהרי הי"ו,

ולהצלחת כל בני ביתו שיחי',

ולע"נ אביו רבי יוסף בן צדוק ז"ל, תנצב"ה.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו ויברך מעשי ידיו,

מכל צרה ונזק יצילהו, וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה אכ"ר.

השיעור מוקדש לרפואת ידידנו הנעלה והנכבד רבי אתי בן רבי יוסף דהרי הי"ו, מזכה הרבים, המקליט את השיעור מדי השבוע, לתועלת זיכוי הרבים דרך "קול הלשון". השבוע בדיוק הוא לא הרגיש טוב, וזקוק לתפילותינו, שישוב לאיתנו במהרה.

נתרם לרפואתו ולהצלחת כל בני ביתו שיחי, ולע"נ אביו רבי יוסף בן צדוק ז"ל, תנצב"ה.

המקום ב"ה ירצה נדבתו ויברך מעשי ידיו, מכל צרה ונזק יצילהו, וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה, אכ"ר.

דברי שו"ת בתי כהונה לגבי המונעים לספור ספירת העומר עד לזמן רבינו תם, והמשך בעניין זמן בין השמשות לדעת ר"ת.

בשם רחמן.

בספר שו"ת בתי כהונה [ח"ג סימן ד'] כתב בזה"ל, למה שחדשים מקרוב, הוא היה לפני כשלוש מאות שנה, מונעים את הרבים מלספור העומר כל זמן שלא עבר שעה ורביע אחר שקיעת החמה מעל פני הארץ, והוא מחמת סברת רבינו תם הידועה שסובר שכל שעה אחר השקיעה הנזכרת יום ודאי, והרביע הרי הוא בין השמשות. ולכן הם גוערין ומבזין למי שסופר קודם.

ואף שבפיהם ירצו, נקיט כלשון הפסוק, שלהחמיר הם אומרים לצאת זמן רבינו תם, אף כי סוגיין דעלמא כסברת החולקים, מכל מקום ראוי להחמיר. כך הם דבריהם. ועל זה רבו מושכי הרוק לבזות מי שאינו עושה כן, לכן אמרתי אחוה דעי.

בדרך כלל נוהגים ברוב ככל תפוצות ישראל שלא כרבינו תם.

דרך אגב, גם בפסקי תשובות [סימן רס"א דף קע"ב] ראיתי שמעיד על מנהג זה, וכתב בשמנו כי מנהג תימן שלא כרבינו תם.

בעבר דיברנו [שיעור מוצש"ק משפטים ומוצש"ק תצוה שנת ה'תשע"ט] האם הוא מביא את מנהגי תימן או שהוא לא מביא, ועתה ראיתי כי גם

בנושא זמן השקיעה הוא הביא את מנהגינו, אם כן כנראה שלא שמו לב לשאר המקומות בהם הוא מביא את מנהג תימן.

וזה לשונו, לענין ארץ ישראל וסביבותיה כבר העיד בגדלו הרב החיד"א (בספרו ברכי יוסף ומחזיק ברכה, ובקונט"א שלו בסימן זה) בשמו ובשם כמה מגדולי הדורות שקודמים לו, "דנהגו בכל הגלילות כסברת הגאונים, ומנהגן של ישראל תורה היא, ויש להם על מה שיסמכו", וגם בדורות הבאים אחריו עד קרוב לזמננו היה פשוט מנהג זה גם בקרב קהילות האשכנזים שעלו עם השנים לארץ ישראל, ורק יחידי סגולה היו נוהגים לעצמם כדעת רבינו תם.

וכתב בהערה [שם 49] בזה"ל, כמ"ש בס' נברשת וס' בין השמשות להגרמייט זצ"ל, וקצוה"ש סי' צ"ג הערה ב'. וכן מנהג הספרדים בכל מקומות מושבותיהם. ובספר 'עולת יצחק' שכמו"כ עדת תימן מאז ומעולם נהגו כהגאונים בין לחומרא בין לקולא.

אשריו ואשרי חלקו, ותכל תלונותינו. למרות כל מה שדיברו עליו שאינו מביא את מנהגינו, רואים דוקא שהוא מביאם. מסתמא ישנם מקומות נוספים, רק זה מה שהזדמן לי בתוך כדי עיון הסוגיא.

נשוב לתשובת הרב בתי כהונה שהאריך שם בכל הנושא, ומסקנתו היא כך, אתינן עלה מסוגיין דעלמא דאלא דלא כר"ת, ופשטה הוראה ככל הנראה בכל תפוצות ישראל כסברת החולקים, ואפילו בשבת. עד שנדון לגבי ספירת העומר, הרי אפילו בחילולי שבת ויום הכיפורים נוהגים כדעת הגאונים.

מוסיף הרב בתי כהונה הערה חשובה, אף כי לפי הספרים הנמצאים נראה שרוב הראשונים תפסו עיקר כסברת ר"ת. אף שבמציאות רוב ככל ישראל נוהגים כדעת הגאונים, כמעט כל הראשונים אומרים כמו רבינו תם. מכל מקום

שערי יצחק – השיעור השבועי

אחר התכסות החמה, נקיטנן שהוא לילה בודאי, ונימול לשבת הבאה. אפילו שלפי רבינו תם תינוק זה נחשב כאילו נולד ביום ששי, בכל זאת נוהגים כולם למולו בשבת, גם אותם המחמירים תדיר כרבינו תם, בזה הם מודים שימולו אותו בשבת, כיון שנתקבל המנהג כן בישראל. אפילו שהיה מקום "להחמיר" ולדחות את המילה ליום ראשון, לא עושים כן. פירוש הדבר הוא, שכלל ישראל פוסקים בדבר ברור את שיטת הגאונים ורבינו אברהם שבין השמשות מתחיל מזמן התכסות החמה.

תירוצן מרן שליט"א לגבי השאלה הידועה על דברי החיד"א שכתב כי מרן השלחן ערוך הביא רק את דעת רבינו תם "לרוב קדושתו" ולמרות שבזמנו אולי נהגו דלא כר"ת, וראיות לכך שמרן הש"ע כתב דברים ההפך ממה שנהגו אפילו בזמנו ובמקומו.

על נושא שקיעת החמה מתי הוא בדיוק, כלל השיטות בזה, וכל המסתעף, נתחברו ספרים ומאמרים שלמים, קונטרסים ועשרות תשובות. זהו אחד מהנושאים שנכתב עליהם ביותר במשך הדורות, ועד היום המבוכה נמשכת והחלטה אינה ברורה בפרט לגבי השקלא וטריא, וצד החומרא, למרות שפסק הדין הסופי הוא אכן חתוך.

ידוע שאין דרכנו בשיעורים ובספרים ללקט ולסכם את הדברים הכתובים, וזה לא מתפקידנו. כבר אחרים עשו זאת. לכן לא נאמר כעת אלא כמה הערות וחידושים שאינם כתובים בספרים, כך מובן שהרוצה ללמוד את הנושא משרשו, לא יסתפק בשמיעת השיעורים לבדם, אלא יסתכל בספרים שאספו וסיכמו את כל החומר, כיון שעתה אנחנו לא נעשה זאת, רק נוסיף בס"ד נדבך על מה שקיים עוד כמה פרטים ונקודות עמומות שאינן ברורות, וממילא גם אינם בכתובים.

החיד"א בספר מחזיק ברכה וקונטרס אחרון סימן רס"א מביא את תשובת הרב בתי כהונה הנז' לעיל בזה"ל, לפני כתבתי שמורי הרב זלה"ה

הואיל ובמספר הדורות מדור דור סוגיין דעלמא דלא כוותיה, אית לן למימר שמאז ומקדם גמרו רוב הראשונים – דהיינו הרבה פוסקים מגדולי ישראל – דלא כרבינו תם, אלא שלא זכינו לדבריהם בכתובים. או שהם משוסדמה לא כתבו זאת בספריהם, או שהם כתבו רק שהספרים לא הגיעו אלינו. הרב בתי כהונה אומר לא להסתכל לפי מה שכתוב בפועל בספרים, כי מובן שההוראה התקבלה כדעת החולקים.

אחר שהאריך לבסס את דבריו, כתב בזה"ל, מעתה אין מדקדקין במי שיספור בתוך הרביע ראשון, כי הוא ספק חשיכה לדעת זה, וכבר מילתא אמורה דעת רובא דרבוותא דשפיר דאמי.

ודבר הלמוד מן האמור בזה, דון מינה למקרא מגילה, שאין להחמיר ולהטריח לציבור להמתין עד שעה ורביע בתענית דליל פורים, קשה להחמיר על הציבור בליל פורים כשהם שרויים עדיין בצום תענית אסתר, כמו שהמוחין הללו שקורין תגר על זה, דליתא. אלא כל שקורין אחר רביע ראשון, שפיר דאמי, כיון דהוי מידי דרבנן. כיון שמהסתרות השמש מעינינו עבר זמן הראוי לבין השמשות שהוא שיעור הילוך שלושת רבעי מיל. ומצורף, שהם אתה מחמיר עליהן, יש כמה אנשים שאינן בקיאות, ומפסידין מצוות, אם כל אחד ילך לביתו, עלולים להפסיד את ספירת העומר, כמו שהתברר גם במציאות, לכן סופרים בזמן, ולא חוששים לדעת רבינו תם.

למעשה זהו כמו שאמרנו, ואפילו לגבי ברית מילה בשבת, רואים כי כלל ישראל נוהג כפי דעת הגאונים. אם תינוק נולד ביום ששי בין השמשות, דוחים את מילתו ליום ראשון, וכמובן דהיינו בין השמשות דידן, כפי המקובל שהוא מאז שהשמש נעלמת, לא בבין השמשות דרבינו תם המאוחר יותר. אמנם, אם התינוק נולד בעשרים או עשרים וחמש דקות

לדבריהם, אילו מרן היה רואה שהמנהג אחרת, היה לו לכתוב לדוגמא כדלקמן. "העולם נוהג לאדכן, ואיני יודע על מי הם סומכים".

או שמרן היה צריך לכתוב שאינו מבין או אינו מסכים עם מה שהעולם נוהגים, כי הרי הוא לא ראה ולא ידע מתשובות הגאונים, רב שרירא גאון, רב האיי גאון ורב נסים גאון, וכן מתשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם שעוד היתה בכתובת יד, הנזכרים כולם בתשובת מהר"ם אלאשקר [סימן צ"ה].

מסתבר שמרן לא ידעם, משום שתשובות מהר"ם אלאשקר לא התפשטו בזמנו, רק לאחר מכן, כי הרי הם בני אותו הדור. בודאי אם מרן היה רואה את החולקים על רבינו תם הוא היה מביאם. הרי אפילו הרדב"ז שהיה בן עירו של מהר"ם אלאשקאר, לא ידע מהתשובות הללו. אמנם יש כמה מקומות שמרן מביא בספריו מתשובות מהר"ם אלאשקאר עניינים אחרים, כנראה הוסיף זאת לאחר זמן.

מכך שמרן לא התייחס למנהג העולם, ואפשר לתמוה מדוע מרן מתעלם מכך, ואולי אפילו להסיק כי המנהג בזמנו לא היה כדעת הגאונים. על כך אומר החיד"א כי יתכן שאין הדבר כך, אלא מרן ידע מהמנהג כדעת הגאונים, אבל לרוב קדושתו ופרישותו, בהיות הדבר נוגע לגופי תורה, לא רצה לומר סוגיא דעלמא היכי אזלא, ופסק כר"ת.

הרי שאלה זו נוגעת להלכות יסודיות מאד, כמו ברית מילה בשבת, חילול שבת ויום הכיפורים וכו'. אם מרן היה כותב שהעולם עושה אחרת, אנשים יאמרו לעצמם, אם העולם עושה אחרת, מסתמא מנהג ישראל תורה, ויש להם על מי לסמוך. לכן החליט מרן להתעלם ממנהגם, ולא הזכיר כי אם את רבינו תם.

כתב שמנהג העולם כסברת הגאונים וכו'. ועתה ראיתי למורינו הרב מהרי"ך – מה"ר יצחק בן רבי יהודה כהן – זלה"ה בשו"ת בתי כהונה ח"ב סי' ד' שכתב גם כן דסוגיא דעלמא דלא כר"ת, ופשטה הוראה בכל תפוצות ישראל כסברת החולקים, אף כי לפי הספרים הנמצאים רוב הראשונים כר"ת סבירא להו, הואיל ובמספר הדורות דעלמא סוגיין דלא כוותיה, אית לן למימר דמאז ומקדם סברו רוב הראשונים דלא כר"ת, אלא שלא זכינו לדבריהם.

אחר שהחיד"א שקיל וטרי בדבריו, העיר, אמנם קושטא הוי דמנהג העולם כך, וכמ"ש הרב המוסמך מוהר"ח אבולעאפיה הזקן שהיה תלמיד מהר"י מטראני וקרוב לזמן מרן.

הפליא את החיד"א כיצד למרות שכל העולם נוהג כדעת הגאונים, מרן לא השית לבו לזאת, ופסק כרבינו תם, עד שתירץ כך, ואולי דגם מרן ידע דמנהג העולם דלא כר"ת. ולרוב קדושתו, בהיות הדבר נוגע לגופי תורה, לא רצה לומר סוגיא דעלמא היכי אזלא, ופסק כר"ת, ודו"ק, ואין להאריך.

בשלושת השורות הקצרות הללו שהחיד"א מיאן להאריך בהם יותר, הוא טמן הרבה דברים, עד שכל מלה מהם נדמית ממש כמרגלית. כל תיבה שקולה, במדה במשקל ובמשורה.

הרב חיד"א כתב, אולי דגם מרן ידע דמנהג העולם דלא כר"ת. במלים אחרות הוא אומר כי יכול להיות שגם בזמן מרן נהגו כמו הגאונים, לאפוקי ממה שאחרים חושבים, כי מכך שהשלחן ערוך פסק כרבינו תם ולא הביא את דעת החולקים מוכח שכך נהגו בזמנינו, ורק אח"כ נשתנה המנהג, כי אם לא כן תמוה, מדוע מרן מתעלם משיטת הגאונים, ולא מזכיר ולא מתייחס מהמנהג מאומה?

במנהגים שאינם תלויים באיסור תורה, נותנין עליו חומרי המקום, וכ"ש באיסור סקילה וכו' עד כאן.

בשו"ת יביע אומר [ח"ב סימן כ"א אות י"ד] כתב בזה"ל, לפי ענ"ד השערת החיד"א בזה רחוקה. שעכ"פ לא היה לו למרן לסתום כרבינו תם אף להקל, הואיל והוא יודע שאין המנהג כן. ומחוררתא כדשנינן מעיקרא, שדעת מרן כדעת רבינו תם בלא שום ספק.

עוד שם [ח"ז או"ח סימן מ"א דף ק"כ] כתב בזה"ל, ולע"ד אכתי לא אפרק מחולשא, שאלו ידע מרן דסוגיין דעלמא אזלא דלא כר"ת, לא היה לו להתעלם לגמרי משיטת החולקים, והיה לו להביאם לחוש להם לחומרא. והוא ז"ל לא כן עשה, אלא פסק בפשיטות כר"ת, שיוצא מדבריו קולא יתירה, שבערב שבת מותר לעשות מלאכה גם לאחר שקיעת החמה במשך כל זמן שלשה מיל ורביע (חוץ מאיזה רגעים לתוספת), ולדעת הגאונים החולקים יש בזה איסור סקילה וכתר. אלא ודאי שבזמן מרן נהגו באמת כרבינו תם אף להקל. אינו מסכים עם החיד"א בשום אופן.

בשו"ת ים החכמה [להגרי"מ מורגנשטרן, דף ס"ב אות י"ד, שנת ה'תשע"א] כתב בזה"ל, וכבר תמהו מאוד רבים וטובים (בגון בספר חידושי הרז"ה ובספר דברי יוסף לרבי יוסף שווארץ ובאורות חיים) מה כוונת החיד"א בדברים אלו, וכי מרוב קדושתו דהב"י סתם דבריו בשו"ע להתיר במלאכה לאחר השקיעה ולא הזכיר כלל המנהג להחמיר בזה (אם נימא דהיה מנהג כזה בזמנו), והרי אפילו במנהגים שאינם תלויים באיסורי תורה נותנים עליו חומרי המקום וכ"ש באיסור שבת החמור. ועוד דאפי' אם לא נהגו במקומו ממש כהגאונים אלא במקומות הסמוכים לו, מ"מ הו"ל לב"י להביא בספרו ולפלפל בזה כדרכו, ומה הפירוש שמרוב קדושתו העלים ולא רצה להזכיר מנהג העולם. הוא מנסה להידחק באיזה תירוץ, יעו"ש.

אלו מילותיו של החיד"א, שהם ממש פלא פלאות. וכי דעת רבינו תם היא רק לחומרא? הרי שיטתו היא בין לקולא ובין לחומרא? המקום שמרן בחר להביא את רבינו תם [או"ח סימן רס"א] נוגע דוקא ללילי שבת, שמכניסים שבת שעה אחרי הזמן, וכמו רבינו תם. לפי הגאונים, מי שעושה כן הוא מחלל שבת ח"ו, וחייב סקילה. וכי מרן בא "להחמיר" כדעת רבינו תם, ומתיר לעבור על דעת הגאונים?

האם על כך שייך לומר "לרוב קדושתו"? מרוב הקדושה מחמירים, ולא מקילים. הן אמת שלפעמים דעת רבינו תם היא לחומרא, אבל מרן העתיקו דוקא לגבי הקולא. ממש פלא עצום.

את הקושיא הזו הנני רוצה לתרץ בס"ד.

על שאלה זו עמדו כבר כמה ספרים. יש שנשארו בקושיא. ומי שתירצו אותה, דבריהם דחוקים. וז"ל הספר אורות חיים [להר"ח דרוק פרק י' אות ב', דף רס"ב], נשוב לדברי הרחיד"א, לאחר שהשיב ע"ד רבו הבתי כהונה שכתב מדחזינן דנהגו כן מדור דור, שמע מינה דגמרו רוב הראשונים דלא כר"ת, ודחה זאת, דחזינן מדפסק מרן כר"ת, ש"מ דבימיו לא פשט המנהג בכל העולם כנ"ל.

ומש"כ הרב חיד"א ליישב דמרוב קדושתו לא כתב סוגיא דעלמא היכא אזלא כו', דבריו תמוהים מאד לענ"ד, דאילו ידע מרן ממנהג העולם כהגאונים, איך שתיק מיניה וכתב להקל דיותר לעשות מלאכה בע"ש לאחר שקיעת החמה קרוב לשעה אחת בזמן דאיכא לפי מנהג העולם כהגאונים איסור סקילה וכתר רח"ל. ואם ס"ל להלכה פסוקה כר"ת, למה הניח להם להקל במוצ"ש לעשות מלאכה קודם ד"מ (ארבעה מילים).

וביותר קשה מש"כ לרוב קדושתו, וכי מרוב קדושתו התיר במלאכה לאחר שקיעת החמה דלא כמנהג העולם כהגאונים. והרי אפילו

גם בספר מנוחת אהבה [חלק א', פרק ט', דף קצ"ו הערה 45] הקשה כזאת על החיד"א, וז"ל, יש להעיר ע"ד החיד"א בזה, שמכל מקום היה למרן להחמיר לעניין קבלת שבת כמנהג העולם, ואילו מרן ז"ל העתיק שיטת ר"ת בלבד, והוי קולא לעניין זה.

בשו"ת פרי אליעזר [פולק, חלק א' פרק ב' הערה ל'] כתב נקודה מעניינת בזה"ל, פשטות הרמב"ם והרי"ף מוכח כשיטת הגאונים, שהרי העתיקו רק את הסוגיא דשבת שסתמה שמשקיעת החמה הוי בין השמשות, ולא העתיקו כלל הסוגיא דפסחים. וודאי אין לומר שמה שנפרש בגמ', נפרש ברמב"ם, וכמו שכתב מהרלב"ח בהרחבה שהראשונים מפרשים דבריהם יותר. ובפרט שלא יתכן לומר בדבריהם את התירוץ של ר"ת שהגמ' י"ל שסמכה על הסוגיא בפסחים (וזה גם דוחק גדול), אבל הרי"ף והרמב"ם הרי לא הביאו הסוגיא בפסחים. אעפ"כ, כיון שלא מצא המחבר, הוא מרן, שיטה מפורשת נגד ר"ת, סתם כדבריו, אף נגד המנהג והסברא, ונגד פשטות לשון הרי"ף והרמב"ם, שכידוע אין דרכו של מחבר כמו דרך הגר"א ועוד גדולים שחולק כאן מדנפשיה על ר"ת וכל סיעתו, אלא דרכו ללכת בעיקבות רבותינו הראשונים. אבל בהחלט יתכן שאם היה יודע משיטת הגאונים היה פוסק כוותיהו, וכמו שכתב הגר"ז בסידור, שהלכה כגאונים שהם רבים וקדמונים, ולא אמרינן הלכתא כבתראי אא"כ ראו דברי הקדמונים וחלקו עליהם.

וכעין זה כתב החיד"א במחזיק ברכה קו"א או"ח סי' רסא, "ואולי דגם מרן ידע דמנהג העולם דלא כר"ת, ולרוב קדושתו בהיות הדבר נוגע לגופי תורה לא רצה לומר סוגיא דעלמא היכי אזלא ופסק כר"ת". ולכאורה צ"ב דבריו מה שייך כאן ענין קדושתו הגדולה. אם החיד"א בא לומר שבאמת סובר להלכה דלא כר"ת, איך יתכן שפוסק לקולא והתיר לחלל שבת ולעשות מלאכה בע"ש אחר השקיעה? ואולי

לא בא לומר שהמחבר סובר להלכה כגאונים, אלא כוונתו שהמחבר סבר דהלכה כר"ת (וזה ענין קדושתו הגדולה), אך לרוב קדושתו לא רצה לגלות שמנהג העולם לא כר"ת כדי שלא יזלזלו בשיטת ר"ת, ויש לי בזה אריכות גדולה, ואכמ"ל בזה.

לא ברור כל כך כיצד הוא מתרץ את השאלה, אבל הוא עומד על נקודה מעניינת, והיא שדרכו של מרן היא להעתיק מהספרים שהיו לפניו, ומה שהוא לא ראה, כמובן הוא גם לא מעתיק. מפליא כיוצא בזה ג"כ שמרן העתיק את ציורי האותיות לפי מנהג האשכנזים, מתוך הספר הרב ברוך שאמר, והתעלם לגמרי ממנהג הספרדים. וכי שייך לומר שבזמן הבית יוסף הספרדים כתבו כמו האשכנזים? על השאלה הזו עמדו כבר בהרבה ספרים, אבל מביא מחבר הספר פרי אליעזר תירוץ לשאלתנו, עפ"י מה שביאר מקודם, וז"ל, הטעם, שדרכו של השו"ע להעתיק השיטות הכתובות עלי ספר להדיא, אפי' נגד המנהג המקובל במקומו. כך הוא העתיק, באו"ח סי' ל"ו, למרות שבזמנו נהגו כל הספרים בצורת הכתב האחרת, והרי אפילו האר"י, שהוא בדורו של מרן, אומר כי בודאי יש מקום הן לכתב הספרדי והן לכתב האשכנזי, עפ"י הסוד. וכן הוא בספרים רבים מימי קדם הכתובים בכתב הספרדי. אין ספק שהיה גם אז הכתב הספרדי.

לא מובן א"כ מדוע הבית יוסף התעלם מצורת הכתב הספרדית. אבל לפי מה שהוא אומר, עלתה קצת ארוכה. וכבר דשו בזה רבים ואכמ"ל.

*

נראה לתרץ בס"ד, עפ"י מה שצריכים להתעמק מעט בדברי החיד"א. הוא אומר, אולי דגם מרן ידע דמנהג העולם דלא כר"ת. החיד"א מבין עניין לעומק, ורמז כאן כי יתכן בהחלט שמרן לא ידע ממנהג העולם. הדבר

מתרץ החיד"א, ויתכן שלרוב קדושתו וטרדת לימודו, לא דקדק, וסבר שהמנהג כך, ואינו כן. מרן היה פרוש מהעולם, יושב בבית המדרש ועסוק בלימוד, ולא ידע שהמנהג הרווח הוא אחרת.

אמנם, צריכים להטעים יותר, ולהוסיף כי בודאי מרן לא כתב לחנם כי נהגו כן, אבל עיקר כוונתו היתה לפי מה שראה מקצת אנשים הנוהגים כך, אבל אם הרבה מגדולי החכמים מעידים כי המנהג הוא אחרת, כנראה שמרן לא ראה אלא מקצת אנשים בודדים הנוהגים כן, והבין לפי מה שראה כי מן הסתם כולם נוהגים כמותם, ולא היא. כל זה קרה למרן לרוב קדושתו וטרדת לימודו.

אם החיד"א לא היה כותב זאת, לא היינו מעיזים אפילו לחשוב על כך, אבל החיד"א יודע מה שהוא אומר. וממילא הוא מסיים ואומר, והוא הדין בזה, שהמנהג היה מקדם שלא ליפול ממוצאי י"ב עד סוף תשרי, ומרן אגב דטריד בגירסיה, ומשפטיו עם ישראל, לא שת לבו בעת ההיא.

שאלה מהקהל: יתכן לומר שמרן העתיק דברי הראשונים שכתבו כי כך נוהגים?

תשובת מרן שליט"א: גם זה יכול להיות, שחשב מכח מה שכתוב באחד מהראשונים כך, כי מן הסתם גם בכל המקומות כך הוא המנהג, ולא ישב לברר בפועל מהו המנהג שבמקומו. זהו גסדן כיוון טוב ואפשרות נכוחה. אמנם בגט דבריך יתכנו, אבל זה לא יסביר את מנהג נפילת אפים, וכי הוא לא ידע כיצד מתנהגים בבית הכנסת, שלא נופלים על פניהם עד אחר ר"ח מרחשון?

לכן כנראה כמו שאמרנו שבבית הכנסת שלו נהגו ליפול על פניהם, אבל בכל שאר בתי הכנסת לא נהגו כן, ומרן לא ידע זאת. הוא חשב כי כיון שכך נוהגים אצלנו, מסתמא כן הוא המנהג אצל כולם. רואים ג"כ שהרמ"א

מפליא ברגע הראשון, וכי הוא לא ידע ממנהג העולם? אבל כשמתבוננים רואים כי יתכן לומר לפעמים שמרן לא ידע אכן ממנהג העולם.

וכך כתב החיד"א בעצמו בשו"ת חיים שאל [חלק ב' סימן ל"ה דף קמ"ב], לגבי נפילת אפים אחרי יוהכ"פ ועד אחר ר"ח מרחשון. בש"ע [סימן קל"א] כתוב שאין נופלים על פניהם בכל חודש ניסן, ובין יוהכ"פ לסוכות. משמע לכאורה שאחרי חוה"מ סוכות, נופלין על פניהם. אבל למרות זאת העולם נוהגים שלא ליפול על פניהם עד סוף החודש, כמו שכתבו הרבה אחרונים, ואפילו אצל הספרדים, כמו שהביא החיד"א הרבה פוסקים המעידים על כך. נשאלת השאלה, מדוע מרן לא הביא את המנהג הזה?

מתרץ החיד"א ואומר, ואל תתמה על זה איך נהגו שלא כדעת מרן ז"ל, ובפרט בארץ ישראל דמארי דאתרא הוא. דע דאשכחן כי האי גוונא באבן העזר סי' ס"ב דין ט' שכתב דאין צריך כוס אחר לשבע ברכות, וכן פשט המנהג. וזהו גם מנהג תימן. לעומת זאת, האשכנזים מברכים על שני כוסות, וגם הספרדים. ממשיך החיד"א ואומר, ועינינו הרואות דהמנהג בארץ ישראל ובארץ מצרים להצריך כוס אחר לשבע ברכות.

וכיוצא בזה כתב מרן בגט [אהע"ז סימן קכ"ז סעיף ל"ז] דנהגו לכתוב 'בנפשיכי בשני יודיין'. השאלה נוגעת לנוסח הגט שכותבים, 'דיתְּהוּיין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתְּצְפִיין'. מרן כתב בנפשיכי בשני יודיין, וכך אנחנו כותבים. אבל החיד"א מעיר, בעיה"ק צפת בזמן מרן נהגו לכתוב ביו"ד אחד – דהיינו בנפשיכי. יש על כך נדון בספרים, ואכמ"ל – וכמ"ש הרב המוסמך מהר"ם גלאנטי ז"ל בתשובותיו סי' ו' וסי' קכ"ד. וכתב שם דשאל למרן עצמו על זה, והשיבו, אם כך נהגו, לא ישנו המנהג, ע"ש. והרי אפי' בדבר שמרן כתב שכך נהגו, המנהג בהיפך. הדבר לכאורה ממש מפליא, כיצד אפשר להסבירו?

בהגהותיו לש"ע, מביא ומדגיש יותר את עניין המנהגים, אין מה להשוות למרן. מובא בספרים שזה בעיקבות מעשה שהיה בזמנו, שנוכח הרמ"א ללמוד ממנו כמה גדול כח המנהג, ושבלעדיו יכולים לצאת מכשולים. שומר על קיום התורה. מבלעדיו היו עלולים לעבור על חובת הטבילה לנדה רח"ל.

ישנו דבר הדומה לזה, לגבי אמירת אבינו מלכנו בשבת, הבית יוסף [או"ח סימן תקפ"ד] כתב בעצמו בשם הרשב"ץ כך, וה"ר שמעון בר צמח כתב בתשובה (תשב"ץ ח"ג סי' קעו), המנהג הוא לומר אבינו מלכנו בין בראש השנה בין בשבת בנתיים בין ביום הכפורים שחרית ומנחה, ואף על פי שהר"ן לא כתב כן, טועה היה במנהג מקומו, כמו ששמענו מתלמידיו פה אל פה. הכנסת הגדולה [שם] מפלפל בדבר, כיצד יתכן שהר"ן לא הכיר ממנהג מקומו. אבל דוקא החיד"א [ברכ"י שם סק"ג] מסכים ואומר כי האמת עם הרשב"ץ, וז"ל, ופשט דבריו מבואר, שהר"ן כתב דהמנהג שלא לאמרו, ואין זה אמת רק הר"ן חשב שכך המנהג, ואינו. והגם שיקשה קצת על זה כמ"ש הרב כנה"ג, נראה דזהו אמיתות כונת הרשב"ץ, כמבואר לכל ישר הולך.

כל זה אנחנו אומרים רק בכדי לשבר את האוזן, לדעת כי כבר מצינו כיוצא בזה בספרי הפוסקים, וכי החיד"א בעצמו הולך במהלך זה.

נמצאנו למדים כי יתכן אמנם שמרן בעצמו לא ידע שמנהג העולם שלא כרבינו תם. וזהו שפתח החיד"א ואמר, 'אולי' דגם מרן ידע דמנהג העולם דלא כר"ת. אמנם, מסייג החיד"א ואומר כי יתכן שמרן ידע אכן ממנהג העולם. ואעפ"י כן הוא לא הביא את דעת הגאונים, לרוב קדושתו, בהיות הדבר נוגע לגופי תורה. וכמובן שצריכים להבין, וכי מרוב קדושה הוא מיקל? הרי אדרבה, בגלל קדושה צריכים להחמיר?

לכן נראה לענ"ד בס"ד כדלקמן. מרן סבר כי העיקר להלכה כרבינו תם. מרן ידע שהעולם עושה אחרת, וגם ראה כי המנהג הוא פשוט מאד, עד שהבין כי אפילו אם יכתוב בשלחן ערוך הלכה כרבינו תם, לא יהיה אחד שיפסוק לקולא כמו רבינו תם. גם במציאות אנחנו רואים כי למרות שמפורש בש"ע כמו רבינו תם, כמעט ואין מי שנוקט כדבריו גם לקולא. הספרדים הפוסקים כמו מרן קיבלו את המנהג הפשוט כמו הגאונים. בכל הדורות.

את כל זאת ידע מרן, ואמר אם כן אפשר לי לפסוק כפי דעת רבינו תם בפשיטות, ואעפ"י כן לא יצא מכך מכשול, כיון שמקובל בפשיטות כדעת הגאונים, נמצא כי כל הנפ"מ תהיה רק לגבי חומרא לכל היותר, כי להקל בודאי לא ישמעו לי. מרן ידע והבין מראש את הכלל המצוי אצל הספרדים שאם ישנו מנהג קדמון עוד מלפניו, אין הוא פוסקים כמותו. [גם מרן בעצמו אמר שלא ישנו את מנהג התקיעות במוסף ראש השנה, ואפילו בביהכ"נ שלו עשו היפך מה שכתוב בשלחן ערוך, ואמר כי ספרו נועד למקום שאין להם מנהג ידוע, כנ"ז ע"י הר"ח סתהון בארץ החיים]. ואם כן הוא בהלכות אחרות, קל וחומר במה שנוגע לחילול שבת, כי אין ספק שלא יבואו להקל לגבי חילול שבת. כיון שהבין מרן כי לגבי קולא בודאי לא ישמעו לי, החליט לכתוב את רבינו תם, וכך ירוויח לפחות שיחמירו כרבינו תם. כך נראה לי בס"ד ליישב דברי החיד"א.

שאלה מהקהל: ואם בכל זאת מישהו יעשה כפי דעת רבינו תם, ינהג "לפי הספר"?

תשובת מרן שליט"א: לא נורא. מרן לא היה איכפת לו על יחיד או יחידים, לא חשש מזה. הרי תמיד יש יוצאי דופן. הרי אדרבה לדעתו כך הוא הדין. הוא חשש רק לציבור באופן כללי, לרבים.

תשובות לשואלים על דברי האומרים שהרמב"ם לא תיקן הלכות מסוימות למרות שחזר בו מהן בהלכה אחרת. ובעניין בא לכלל כעס בא לכלל טעות.

דיברנו [מוצ"ק אמור] על מה שאמר משה רבינו כשטעה את ההלכה, "שמעתי ושכחתי". האם יתכן להשוות זאת גם עם שהרמב"ם אומר, וכן כתבו עליו כמה חכמים, כי הוא שכח כמה עניינים.

שאלו בזמנו, מהי הראיה ממשה רבינו? הרי הוא שכח מתוך הכעס, נמצא שבדרך כלל הוא לא אמר לשכוח, וממילא אין משם שום ראיה לגבי הרמב"ם.

אבל כתוב בתורת כהנים [שמיני פרשה א' תחילת פרק ב'] כך, וישמע משה וייטב בעיניו. הודה מיד ולא בוש לומר לא שמעתי. א"ר יהודה, חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו, קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות. חנניה בן יהודה לומד ממה שרבינו עד כמה גרועה ההקפדה, שאפילו משה רבינו שכח את ההלכה מתוך הכעס. כשהוא ראה את הקרבן נשרף, ויקצף על אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אֶהֱרֹן, מִדּוּעַ לֹא אִכְלָתֶם אֶת הַחֹטֶאת בַּמָּקוֹם הַקָּדֹשׁ וַיִּקְרָא י'. משה רבינו טעה מפני הכעס.

אומר על כך רבי יהודה, אחר מיתתו של חנניה בן יהודה, הריני כמשיב על דבריו. בדרך כלל כתוב שאין משיבין את הארי החי אחר מותו. מדוע אתה משיבו דוקא אחרי מותו, שהוא כבר לא יכול לענות לך? אלו שאלת בחייו, היה עונה לך. אבל כנראה שרבי יהודה לא התכוון לדחות את שאלתו דוקא לאחר מותו, אלא שאל זאת במקרה לאחר שנסתלק לבית עולמו. אז עלתה בדעתו השאלה. עכ"פ הוא תמיה, אולי הפוך? מנין לך שהכעס גרם לו לטעות, אולי דוקא הטעות גרמה לו לכעס? יתכן שמה שרבינו טעה בהלכה, ובגלל זה גופא הוא הקפיד. וז"ל המדרש שם, ומי גרם לו שהקפיד? אלא שטעה.

כך יוצא לפי כל ההוכחות, שישנן ראיות מהדורות הסמוכים למרן שנהגו שלא כרבינו תם, ויש להעמיד דוקא את הדרך הזו.

הדבר מדויק כדברינו, שהחיד"א מדבר כלפי צד החומרא שברבי' תם, שהרי איהו קאי על דברי שו"ת בתי כהונה כלפי אותם שרצו להחמיר כשיטת רבי' תם ולאחר את זמן ספירת העומר ומקרא מגילה.

גם דעת הבן איש חי והחזון איש שאין צריך להחמיר בצאת הכוכבים כדעת ר"ת.

בדרך אגב נביא מה ששאלו את החזון איש בעניין, כפי המובא בספר ביאור השלחן [יאמניק, סימן רס"ו עמוד רס"ט הערה ל"ה] בזה"ל, הגאון ר"ש ברזם זצ"ל שאל פעם את החזון איש, שהואיל ובבית אבותיו כחוק לארץ נהגו לשמור זמן רבינו תם, האם מחוייב לשמור בזה על מנהג אבותיו. והשיב לו, "אין הלכה כרבינו תם". הגאון [ביאור הגר"א על או"ח סי' רס"א] הביא ראיות ברורות שאין מה להשיב עליהן, והוסיף שאינו זקוק אף להתרת נדרים (מעשה איש ח"ד עמוד קכ"א בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א).

תשמעו דבר מעניין, שהוא גם כלל חשוב, השקפה מיוחדת של החזו"א. ומביא שם שהחזון איש פעם נשאל אם יש מקום להחמיר כשיטת רבינו תם, והשיב, שבדברים המפריעים לסדרי החיים, אין צריך להחמיר. זהו ממש מפליא.

מסתבר שלבני הבית ממש מפריע כשמוציאים שבת כמו רבינו תם. אל תעשו חומרות המבלבלים את כל הסדרים. אדם יכול להחמיר לעצמו, אבל הוא מתבלבל ומבלבל אחרים עמו. כל סדרי המשפחה ובית הכנסת מתקלקלים. כל לבבות דורש ה'.

אפילו הבן איש חי דחסדאין מליה, רואים כי הוא ממש בבחינת רבי"ן חסיד"א, ומחמיר בכל מיני חומרות. אפילו הכי לגבי הוצאת שבת כרבינו תם, הוא אפילו לא התחשב.

ממילא לפי זה אפשר להביא ראיה ממש שטעה, קל וחומר על הרמב"ם.

בספר נפלאות מתורתך [מטות ל"א, כ"א] כתבנו על כלל העניין שקצף משה על פקודי החיל, והבאנו את לשון ספרי בזה"ל, בספרי כאן, מנו שלושה דברים שבא בהם משה רבינו לכלל כעס ובא לכלל טעות. א' בעניין אונן שאסור לאכול בקדשים. שנאמר (ויקרא י' ט"ז. י"ז) ויקצוף על אלעזר ועל איתמר וגו' מדוע לא אכלתם את החטאת וגו'. ב' ויאמר להם שמעו נא המורים וגו' ויך את הסלע וגו' (לעיל כ' י'). י"א. ג' כאן, יעו"ש. וכן הוא בפירוש רש"י. ובויקרא רבה פרשה י"ג אות א' נמנו גסדן שלושה דברים. אך תמורת שמעו נא המורים, הכניסו עניין שבת, שנאמר (שמות ט"ז, כ') ויתירו אנשים ממנו וגו' ויקצוף עליהם משה. וכיון שכעס שכח לומר להם הלכות שבת יעו"ש. בין כך ובין כך, מדמנו אותם, משמע דסבירא להו כי מה שבמעשה זמרי נתעלמה ממש ההלכה שכל הבעל ארמית קנאים פוגעים בו, לא היה זה בגלל הכעס. רואים כי יש חילוקי דעות בנושא האמור לעיל, בא לכלל כעס בא לכלל טעות, מה נמנה בכלל הדברים הללו.

וכתוב על כך בספר משך חכמה [ויקרא י' ט"ז] בזה"ל, בתלמודין פסחים דף ס"ז ע"ב מביא מקרא דמטות "ויקצוף משה על פקודי החיל וכו'" ולא מהך דהכא. הלימוד על בא לכלל כעס בא לכלל טעות הביאו את האמור בפרשת מטות [פרק ל"א], ויקצוף משה על פקודי החיל וגו', החייתם כל נקבה. מדוע לא הביאו כעסו של משה על אלעזר ואיתמר, ואת שער החטאת דרש דרש משה והנה שרף [ויקרא י', ט"ז]? אלא משום שיתכן כי אין משם ראיה, שמא טעותו גרמה לו לכעס, ולא להיפך.

אם כן, זוהי התשובה לשאלה הנ"ל. לפי שיטה זו מובן עכ"פ כי לפי התלמוד שלנו, ראייתנו ממש רבינו אכן טובה ונכוחה. ואמנם הנושא

סובל אריכות, אבל עתה אמרתי בקצרה מה שהספקתי, בכדי לא להישאר בקושיא, שיהיה מובן שלא מוכרח שהכעס הוא שגרם לטעות, אלא להיפך.

*

אין לחשוב חלילה כי אם אדם גדול טעה או שבת, והודה בכך, ירד ערכו בעינינו. אדרבה, עלתה קרנו בכך.

[אמר העורך: כוונת מרן שליט"א לתרץ את הקושיא שנשאלה במוצש"ק פרשת אמור בזה"ל, 'דבר נוסף ששאל משהו מבני התורה כאשר שמע שאנחנו מדברים על כך. התפלא ואמר, האם הרמב"ם שכח? אם כן איפוא, ירד ערכו בעינינו...'] ע"כ. ועל כך באים הדברים דלקמן].

צריכים לדעת כי ההיפך הוא הנכון. גדלות האדם נמדדת אם הוא יכול להודות בטעות. אם אינו יכול ואינו מסוגל להודות בטעותו, הרי הדבר הוא חסרון גדול מאד, כי הרי אדם בעל מדרגה יכול לעשות חשבון, לטעון, אם אני יאמר שטעיתי אנשים יאמרו, אם הוא טועה, אזי כנראה שאי אפשר לסמוך עליו.

אבל זו רק ההסתכלות השטחית והפשוטה, הסוברת כי מי שטועה או שוכח הרי מסתמא הוא עני בתורה. הוא לא מלאך, וכנראה בעוד עשרים דברים הוא טועה. אמנם המבין עניין, או רואה את אותו גדול מתעקש להעמיד את סברתו ולמצוא סניגורין לדבריו, למרות שטעותו ניכרת, אזי הוא תופס כי אדרבה, אי אפשר לסמוך עליו אח"כ. הנה כעת הוא טועה ואינו מסוגל להודות בכך, כבר מובן שאי אפשר לסמוך עליו יותר. הרי עלול להיות שהוא יאמר בעתיד כל מיני הלכות, ואפילו שהוא ירגיש בדוחק שבהם, או שיאמרו לו אחרים כי הוא טעה, לא יודה. אדם כזה יכול להכשיל אחרים בהרבה דברים.

להנהיג משרה על הצבור, ואיך אפשר שיגיד שבחו זה שהוא נכשל בדברי תורה וטועה בה כדרכה של תורה שנכשלים בה.

אלא כך הפירוש. אם אתה נכשל בתורה, הרי המכשלה הזאת תחת ירך לחזור בך, ואין בוש תהודיה רבה עליך שתהיה מוכרח להיאחז בה ולעמוד על דעתך. מי שמסוגל להודות בטעותו ובכשלונותיו, הוא ראוי להנהיג, כי בלא זה – אם היה כך, לא היית ראוי להוראה, באשר יעמוד על דעתו גם כשיראה שטעה. ומשמעות ירך הוא כוחך, שכח דעתך גדול לחזור מן הטעות ולומר טעיתי, ומשום כך אתה ראוי להוראה.

ואכן ישנם סיפורים כאלו על רבים מגדולי ישראל, והדברים ידועים לציבור, וגם אין הזמן מספיק כעת בכדי לספרם.

העיקר הוא כי דוקא זה שמודה בטעותו, כבודו וקרנו עולים. או אז כולם מבינים שהוא מסוגל להודות על האמת, ואינו חושש לכבודו. ממילא גם בענייניו הדבר כן, אם רואים שהחכם מודה, שמע מינה שבשאר הדברים שאינו חוזר בו, הרי הם אמת גמורה. כי מטרתו אחת היא, לדרוש אך ורק את האמת.

גם בתשובות של מהרי"ץ נפועלת צדיק ח"א סי' ס"ה מצינו כיוצא בזה, אחרי שכתב איזו תשובה בהלכה, לגבי מי שפסקה ג' חדשים להניק את בנה ונתגרשה אם מותרת להינשא תוך כ"ב חודש, תיקן ואמר טעיתי. ראוי לקבל האמת. ואמנם, בסופו של דבר התברר שהוא לא טעה, אלא שהטעו אותו. בלבלו את עניין השאלה. אבל בזמן שסבר מהרי"ץ כי טעות בידו, הודה ולא בוש לומר טעיתי.

זהו כבודם וזהו הדרם של צדיקים, לדרוש רק את האמת. אם הם מגלים שטעו, עליהם לומר זאת בפה מלא, ואין בכך שום פחיתות כבוד חלילה.

את היסוד האמור כתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר [חלק יו"ד סימן ט' ד"ה אחר שכן] בזה"ל, איתא בויקרא רבא פ"ג, על המקרא וישמע משה וייטב בעיניו, שמשם הוציא כרוז לכל המחנה ואמר אני טעיתי את ההלכה ואהרן אחי בא ולימד לי. ולא בחנם עשה כן משה רבינו, אלא שבא ללמד שלא נבהית – יתבייש – להודות על הטעות, שהרי משה רבינו ג"כ טעה. כמו שמשם רבינו טעה והודה בטעותו, כן נלמד אנחנו שאין בוש לטעות, אבל צריכים לתקן את הטעות.

וכך נהגו כמה אמוראים ולומר דברים שאמרתי לפניכם טעות הן בידי. ציינתי אצלי כמה מקורות מהש"ס שם אמרו כן כמה אמוראים, והנה הם לפניכם. שבת דף ס"ג: עירובין ט"ז: ושם דף ק"ד. בבא בתרא דף קכ"ז. זבחים דף צ"ד: חולין דף נ"ו ונדה דף ס"א:

ממשיך הנצי"ב ואומר, ואני רגיל לפרש הא דאיתא בגיטין (מ"ג) ובכמה מקומות בפירוש הכתוב [ישעיהו פרק ג', ו], 'כִּי יִתְפַּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו, שְׁמֵלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה לָנוּ, וְהַמְכָּשְׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדְךָ'. הפסוק מדבר על אדם שרוצים למנותו לשררה על הציבור, קָצִין תִּהְיֶה לָנוּ.

שואל הנצי"ב, מדוע אעפ"י כן ממשיך הכתוב ואומר, וְהַמְכָּשְׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדְךָ, והדבר ממש פלא, הלא אנחנו רוצים למנותו לקצין עלינו, וכי בגלל שהוא נכשל ומתגנה, הוא ראוי להיות מנהיג? וכי שבחו הוא שטעה כמו האחרים?

וזה לשונו, ואני רגיל לפרש הא דאיתא בגיטין (מ"ג) ובכ"מ בפ"י הכתוב והמכשלה הזאת תחת ירך, אין אדם עומד על ד"ת אלא א"כ נכשל בהן, שלפי אותו הפירוש אינו מובן מליצת הכתוב 'כי יתפוש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ירך', והרי אומר לו שבחו בפניו שהוא ראוי

המשך בירור דעת רבינו אברהם בן הרמב"ם לגבי זמן בין השמשות, וביאור דברי מהרי"ץ זיע"א בפיסקת יוצר אור בשב"ק 'הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע', ובעניין היפרדות היבשות בעולם.

נחזור לנושא שדיברנו מקודם, לגבי שקיעת החמה. הסברנו כי שיטת רבינו תם בנויה על שיטתם של חכמי ישראל במסכת פסחים [דף צ"ד:] האומרים כי החמה מהלכת ביום מתחת לרקיע, ובלילה הולכת מעל לרקיע. זו הסיבה שמהר"ם אלאשקר דחה את דבריו, כיון שנתברר שדברי חכמי האומות נכונים, והודו להם.

לפני שנביאנו כלשונו, נקדים בדרך אגב כי רבים אינם יודעים אפילו לקרוא את שמו אלאשקר כהוגן. פירוש מלה זו הוא 'אדמוני', גוון הזהב. גם בשיר הידוע, 'אסאלך יא חור אלגנאני' מוזכר 'אלאשקר'. דיברנו והרחבנו על כך בעבר [פרשת אחרי מות קדושים ה'תשע"ג].

זה לשון מהר"ם אלאשקר [סימן צ"ו], שאלה: תינוק שנולד ערב שבת אחר שקיעת החמה קודם שנראו ג' כוכבים בינונים, אם נימול ליום ראשון, כפי דעת הרי"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל והרא"ש ז"ל, דלדידהו בין השמשות הוי תכף אחר שקיעת החמה מעל הארץ. או אם נימול בערב שבת, כדעת ר"ת ז"ל שכתב דשתי שקיעות נינהו, ושאינ בין השמשות מתחיל אלא מסוף השקיעה אחר שנכנסה החמה בעביו של רקיע, אבל קודם לכן, יום גמור הוא. וכן דעת הרמב"ן ז"ל בספר תורת האדם שלו והסמ"ג. והר"ן ז"ל סייע דבריהן מן הירושלמי, וכ"כ רבינו ירוחם ז"ל. גם מגיד משנה הביא דברי הרמב"ן ז"ל, וכתב בחתימת דבריו שלא נתברר זה בדברי הראשונים, ולא כתב דהוי פלוגתא דרבוואתא כמנהגו, נראה שבררו האחרונים מה שלא ביררו הראשונים. לפי רבינו תם צריכים לימול את התינוק ביום ששי הבא, ולפי החולקים צריכים למולו ביום ראשון, כיון שבין השמשות הוא ספק.

מהר"ם אלאשקר מוסיף להאריך בתשובתו לברר את הנושא מיסודו, ולא נביא כעת אלא ראשי פרקים.

תשובה: קודם כל דבר צריך לפרש ולבאר מה היא כונת ר"ת ז"ל ומאן דעמיה, ומה היא כונת האחרים ז"ל, ולראות מאי בינייהו, כלומר בין שתי הדעות.

דע לך כי לדעת הכל שיעור בין השמשות כמהלך ג' רבעי מיל קודם יציאת ג' כוכבים בינונים, דפסקו כרבה לחומרא לגבי רב יוסף [שבת דף ל"ד ע"ב]. ואמנם בתחלת השקיעה יש הפרש גדול ביניהם, דר"ת ז"ל אית ליה דשתי שקיעות נינהו. השקיעה הראשונה משהתחילה להיכנס בעובי הרקיע, ואינה זורחת על הארץ, כי לדבריו צריכה ללכת כל עובי הרקיע נוכח דרכה כדי לעלות על הכיפה. והשקיעה השנית משגמרה ללכת כל עובי הרקיע, ועדיין היא כנגד חלונה, שלא עלתה על הכיפה. ומהשקיעה הראשונה עד זאת השקיעה השנית מהלך ג' מילין ורביע. וכל זה הזמן לר"ת ז"ל ומאן דעמיה, כולו מן היום. ומזמן זה עד צאת הג' כוכבים, ג' רבעי מיל, וזה הוא בין השמשות, בענין שנמצא משקיעה ראשונה ועד הכוכבים ד' מילין דהיינו כל עובי הרקיע כרבי יהודה דפסחים [דף צ"ד ע"א].

וידוע הוא ומושכל ראשון דדברים אלו אין להם שום מציאות, כי אם לדעת חכמי ישראל שסוברים גלגל קבוע ומזלות חוזרין ושהשמש מהלכת בלילה אחרי הכיפה, דעל כן צריכה ללכת כל עובי הרקיע נוכח חלונה כדי לעלות למעלה על גבי הכיפה כדאמרן. והעולה מדבריו של ר"ת ז"ל דשיעור ג' מילין ורביע אחר שלא תיראה החמה על הארץ, כולו מן היום לכל דבר. שהרי אין בין השמשות מתחיל עד שקיעה שניה, דהיינו סוף השקיעה.

לפי שיטת חכמי ישראל שהחמה מהלכת בלילה מעל גבי הרקיע. ביאור הדבר הוא, שביום השמש מהלכת מתחת לרקיע, וכפי

משקיעת דמשמע מתחילת השקיעה. ובבמה מדליקין אמרינן משתשקע, דהיינו סוף השקיעה.

וכבר דחו לה להא מילתא רב שרירא גאון ורבינו האיי גאון ז"ל בשתי ידיים, ומחו לה מאה עובלי בעוכלא. וכתבו ז"ל ודעו דאע"ג דהך ברייתא דפסחים דר' יהודה תיובתא לעולא ולרבא, ליתא להך ברייתא ולא לדרכה, דבין רבי יהודה בין רבה סבירא להו הרקיע עשוי כקובה והגלגל קבוע הוא והמזלות חוזרין, והחמה היא בעצמה המהלכת ביום למטה מן הרקיע מן המזרח למערב, וכשמגיע לסופו נכנסת לעביו, וזו היא שקיעתה ומהלכה על כל עביו של רקיע. וכשמגיע לסוף עביו, הכוכבים נראים, ומהלכת למעלה מן הרקיע כל הלילה מן המערב למזרח וכשמגיע לסופו נכנסת ומהלכת בעוביו ולאלתר עולה עמוד השחר וכשמגיע לסוף עביו מינצת על הארץ. ולפירושו כשיערו חשוכא וקדומא כמה הוא, ממהלך שאר היום, אמרו כי עביו של רקיע כמהלך חשכא וקדמא, ושאר הרקיע כמהלך היום.

וליתה להא מילתא מכמה אנפי, לפי שאינו רקיע אחד וכו' עד. ואלו היתה עולה בלילה למעלה מן הרקיע, היתה נראית בארץ, ולא היה הרקיע חוצץ מלראותה. שהרי בינינו כמה רקיעים ואין חוצצין אותה, ואף רקיע שלה אינו חוצץ לראות מה שלמעלה ממנו וכו', עד נמצא הגלגל סובב סביבה אחת והמזלות קבועין בו.

ואף רבותינו ז"ל כשאמרו חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה מהלכת למעלה מן הרקיע, כדרך שפירשנו למעלה טעמו של ר' יהודה ושל רבה. וחכמי אומות העולם אומרים, ביום מהלכת למעלה מן הארץ, ובלילה למטה מן הארץ, כדרך שפירשנו אנו, הא אמר רבי, ונראין דבריהם מדברינו, ללמדך שעל מה שפירשנו סמכו חכמים ז"ל. ע"כ מדבריהם, והם האריכו ואני קצרת.

שנראית גם לעינינו, אולם בלילה כשמגיעה לקצה המערבי, היא נעלמת ועולה מעל גבי הרקיע. וכיון שהרקיע מסוכך וחוסם, לא רואים את השמש, עד הבוקר שאז היא חודרת פנימה אל צד המזרח.

מהר"ם אלאשקר אומר שדברים כאלו אינם במציאות, וממילא שיטת ר"ת נדחית לגמרי. וזה לשונו, אמנם שאר המפרשים ז"ל והמחברים ז"ל והרמב"ם ז"ל בפרק ח' מהחלק השני מהמורה והגאונים ז"ל סוברים כחכמי אומות העולם, דגלגל חוזר ומזלות קבועים, ושהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ. הם נוקטים שהחמה מהלכת תחת הארץ. ובכי האיי גוונא אין צורך להליכת עובי הרקיע ולא לנגד החלון, כי הגלגל הוא ששוקע בה תחת האופק, ואין שם כי אם שקיעה אחת, אלא שעגולת החמה שוקעת ונבלעת מעט מעט תחת האופק, עד שתיכנס כולה ותיעלם מן העין. ומתחילת שקיעתה באופק עד שתשקע כולה, אין שם כי אם ארבעים רגע שהן שני שלישי מדרגה (יתבאר בס"ד בשיעור הבא), כמו שנתבאר במופת שמתחייב ממדת השמש ושיעור הליכתו. ודבר הנראה לחוש הוא שלא יוכל אדם להכחישו.

הלכך לדבריהם של אלו, משתשקע כל העגולה ותתכסה מן העין עד צאת ג' כוכבים, הוא ג' רבעי מיל, והוא שיעור בין השמשות כדאמרן.

ואתה ידעת דמה שהניע לר"ת לומר אותן דברים ולעשות שתי שקיעות, היינו משום דקשיא ליה מדרבי יהודה דפסחים פ' מי שהיה טמא אדר' יהודה דבמה מדליקין. דהכא קאמר דמשתשקע החמה ועד צאת הכוכבים ג' רבעי מיל, ובפסחים קאמר רבי יהודה גופיה דמשקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ד' מילין. ולפירושו תירץ ז"ל דהיא דפסחים מיירי בשקיעה ראשונה, והיא דבמה מדליקין בסוף שקיעה שנייה. והיינו דקאמר בפסחים,

מהר"ם אל"שקר מתבטא בלשון קשה, וכל זה קשיא לר"ת ז"ל דאית ליה טעמו של ר' יהודה, וכתב אותו להלכה. והנה "שכח" כי חכמי ישראל הודו בזה לחכמי אומות העולם, וביטלו דעתם מפני דעתם וכו'.

גם הרב ר' אברהם החסיד בנו של הר"ם במז"ל פירש לנו הדבר בבירור שאין אחריו בירור, וידוע הוא שכל דבריו מדברי אביו ז"ל. כל מה שכתב רבינו אברהם, הרי הוא שמעם מהרמב"ם בעצמו, רבינו אברהם הולך תמיד בעיקבות אביו, ממילא הוא משמש גם כמו פה שני של הרמב"ם. הלכך אם רבינו אברהם נוקט שלא כרבינו תם, מסתמא זו גם דעת אביו, הגם שלא מפורש בדבריו בהדיא.

וידוע הוא דכל הגלילות האלו אתריה דמרן הרמב"ם ז"ל נינהו, ואין נוטין מדבריו ימין ושמאל, ובפרט מצרים שהיתה מקום מנוחתו ז"ל.

האמת היא שישנה גמרא כזו כדעת חכמי ישראל, גם בבבא בתרא [דף כ"ה.] רוח צפונית אינה מסובבת, וכיון שהגיעה החמה אל קרן צפונית מערבית, נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע. ממש פלא עצום. ויש עוד מקומות.

*

אמנם שואלים המפרשים על מה שאנחנו אומרים בנוסח יוצר דשבת, האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע. מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה. מוכח איפוא שנוסח התפילה שנאמר עד היום נקבע עפ"י הדעה שעל פיה גם דעתו של רבינו תם הסובר כי דלתות הרקיע נפתחות ומשם יוצאים החמה והלבנה.

את הנושא הזה צריך לברר מיסודו. זה לשון מהרי"ץ בפירושו לתכלאל [דף קל"ג ע"א], האל הפותח בכל יום וכו': הרב בית תפלה כתב, לא יעלם הקושי שיש בדברים אלו. בתפילה אנחנו

אומרים, האל הפותח וכו', והקושיא הראשונה, מה שאמר הפותח בכל יום וכו' שאין לו שחר, לא מתחיל להיות נכון, כי ידוע שהבוקר אור מפני שהשמש היה תחת הארץ בלילה, וביום עולה מתחת לארץ ומאיר. ואין שער ולא דלת ולא חלון ברקיע. על מה הנך מדבר בכלל? איזה חלונות ישנן ברקיע? כי כשעולה השמש מן האופק זורח ומאיר.

שנית, קושיא שנייה, במה שאמר "מוציא חמה ממקומה וכו'", שנראה שסובר שגלגל קבוע ומזל חוזר. ואף על פי שזאת היא סברת חכמינו ז"ל, כבר חזרו והודו לחכמי האומות שאמרו שמזל קבוע וגלגל חוזר, כדאיתא בפסחים פרק מי שהיה?

אומר הרב בית תפילה דבר יסודי מאד. וליישב כל זה אומר, כי דרך התורה וחכמינו ז"ל לדבר בשמות משותפים, כדי שיבינו אותם ההמון כשיעור הבנתם וחולשת ציורם, ויקחם השלם שכבר ידע על ענין אחר, כמו שכתב המורה בח"א פרק כ"ו. וכן אנו אומרים כאן, כי להיות שלהמון היתה סברת גלגל קבוע ומזל חוזר מפורסמת אצלם. וגם היה מפורסם אצלם היות ברקיע דלתות וחלונות. הרב בית תפילה אומר שהיה מפורסם לציבור שהשמש מהלכת תחת לרקיע. כך הם חשבו, ומה אפשר לעשות? וכי ניתן להילחם עם כל העולם?

הרבה אנשים בעולם, וגם חכמים, הן מאומות העולם והן מבין היהודים, וחלקם ממש "תוכנים", חשבו אז בתסלב כי הארץ היא שטוחה. לא ידעו בכלל שהעולם הוא כדורי. לא ברור כל כך מה בדיוק הם חשבו. מה ייארע לאדם שילך עד סוף האופק, להיכן ייפול? לא ידוע לאיפה הוא יגיע בסוף. עכ"פ הם חשבו שהארץ שטוחה.

ממילא מובן כי גם לגבי מהלך השמש, הרי היא זורחת במזרח ושוקעת במערב היכן שנגמר העולם לדעתם, כיון שהעולם הוא שטוח. אם

שערי יצחק – השיעור השבועי

אמרנו שהדבר מתקבל על הדעת, כי מי שמסתכל לנגד עיניו בכדור הארץ יוכל להבין זאת ביתר שאת. מאד הגיוני ומתקבל שהיבשות היו מעיקרא מחוברות ביחד, שכן מי שיחבר בדמיונו את אמריקה הצפונית והדרומית יחד עם אירופה ואפריקה, ממש הן מאד "מתלבשות" ומתחברות האחת על השניה. אם נחבר את אוסטרליה ממזרח לקטע האוקיינוס האטלנטי, וכן את הקטבים מלמטה, תראו כי כל יבשות העולם מתחברות ביחד לכמין ריבוע אחד, והיינו די מרובע. לא ממש. קרוב למלבן. אפשר לראות זאת בציור כפי שנדפס בספר תורה ומדע דף 70. וע"ע בספר המהפך דף 72.

ממילא מובן, וזהו לענ"ד הסבר הפשוט ביותר, מדוע חז"ל אומרים שארץ ישראל היא מרכז העולם, ומה פתאום? הרי עינינו רואות שהיא לא באמצע? אמנם, לפי התחברות כל היבשות כנ"ל רואים כי ארץ ישראל היא ממש באמצע העולם, דברים כפשוטם.

הערה מהקהל: זכורני שהמומחים קוראים לזה בשם "תהליך היפרדות היבשות".

מפליא ביותר שבדקו ומצאו כי הדברים ממש קרובים אל הדעת, כי כשלוקחים את סוגי הקרקע באמריקה הדרומית ובארה"ב שבצפון ומחברים אותם ביחד אל אפריקה ואירופה, רואים כי הם ממש אותו סוג אדמה. במקום ההפרדה, הקרקעות דומות. ובמלים אחרות מוכח כי בזמן מסויים, שכלל הנראה הוא בזמן המבול, וכפי שנראה ראייה לזאת מספר איוב, היבשות התנתקו והתפרדו זו מזו.

כך אומר הפסוק באיוב [פרק ט'] הַמַּעֲתִיק הָרִים, וְלֹא יָדְעוּ. אֲשֶׁר הִפְּכָם בְּאִפּוֹ. הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ, וְעִמּוּדֶיהָ יִתְפָּלְצוּן. זו כנראה אסמכתא לעיקר העניין. העולם הזדעזע ונפרד בזמן המבול.

אדם מסתכל בקצה האופק בעת השקיעה, נדמה לו כי השמש כרגע היא בסוף העולם, לכן הבינו גם כן שהשמש בוקעת כמו חור ברקיע ונכנסת פנימה. לא עלה בדעתם כי כל אחד רואה רק את האופק שלו. כגון אחד רואה רק למרחק מסויים, ואילו חברו שנמצא מערבה ממנו, או בגובה, רואה עוד יותר ממנו. כך רואים עוד הלאה והלאה בלי הפסקה. יש אופק, ועוד אופק, ועוד אופק. מתגלגל בלי סוף. עפ"י טעות זו המשיכו להבין עוד כי בזמן שהשמש מגיעה לכיוון מטה בקצה האופק, מהלכת פנימה אל תוך חלון מסויים, לכן בשלב זה עדיין ישנו קצת אור, והיא ממשיכה והולכת פנימה, מסתתרת ועולה כלפי מעלה, עד למקום הנקרא 'עובי הרקיע', דהיינו הרקיע הנראה פרוש כולו מעלינו, ואז מתחילה מהלך חזרה אחורה לצד מזרח.

כך חשבו הרבה חכמים בעבר, וזו הינה לכאורה סברת חכמי ישראל. ואותה הרב בית תפילה נתכוון לדחות מקודם, שהדבר אינו במציאות כנודע.

אגב, לא נתפלא מדוע אנשים, ואפילו חכמים, היו חושבים כך, כי הרי ישנו דבר מה מפליא לגבי התחלקות היבשות בעולם. ואמנם אינני יכול לומר כי אמיתותו המוחלטת, אבל הוא מאד מתקבל על הדעת.

ישנם האומרים [ומובא בין היתר בסדרת הספרים תורה מן השמים] שחלוקת היבשות הנראית לעינינו כיום בתוך כדור הארץ, לא היתה בזמן בריאת העולם.

אנחנו נמצאים ביבשת אסיה. אירופה היא מצד צפון. יבשת אפריקה היא כצורת קמץ, ואוסטרליה בצד מזרח. אנטארקטיקה והקטבים נמצאים למטה ולמעלה, ואמריקה הצפונית והדרומית מתחתינו לכיוון מטה.

נשוב לעניין שלנו. אם אכן כך הוא, שהיבשות היו מחוברות כולם בעבר, כנראה שהם עשו חשבון ואמרו כי בעצם אם בעבר היה כך, אזי השמש אכן בקעה את הרקיע ונכנסה פנימה. כך אנשים נשארו עם ההבנה הקדומה. מסתבר שהחכמים הראשונים מסרו להם כך, ונשארו עם זאת גם בזמן שהכל השתנה.

אמנם אינני יודע אם אכן מהלך השמש השתנה מאז להיום. אמנם, יתכן שהסתכלות זו תהיה דוקא בזמן שקודם למבול, אז כל הריבוע היה יבשה, ובשביל מה הקב"ה צריך לעשות שהשמש תלך מתחת לרקיע, הרי אין מתחת שום דבר, ובשביל מה צריך להאיר שם? מובן כי השמש צריכה להאיר ביום דוקא על משטח הישר, ואח"כ עליה לחזור כלפי מעלה ותנו לא.

האם הטבעים נשתנו מאז להיום? אינני יודע. בלאו הכי כלל דברים אלו אינם בהשגתנו, אבל לא נתתי בהם אלא מעט הבנה, מדוע הם חשבו כך, כיון שכאמור לעיל היה זמן שלא היו אנשים מתחת הכדור, וממילא אין צריך שם את חום והארת השמש כלל ועיקר. זאת הסיבה שהם חשבו בתם לב כי גם כשהשמש מסיימת להאיר, הרי מהלכה נגמר ומסתיים, וזהו סוף העולם, כיון שהם לא הבינו וגם לא חשבו שהשמש עוד ממשיכה להתגלגל, וממשיכה להאיר ולזרוח עוד ועוד.

נחזור לדברי מהרי"ן שהביא את דברי הרב בית תפילה שתמה כיצד להסביר את הנוסח 'מוציא חמה ממקומה' וכו'. ותירץ על כך שני תירוצים. האחת מאת הרב בית תפילה הנ"ל כמובא לעיל, כי כיון שאנשים חשבו כך, וידוע שהתורה מדברת כלשון בני אדם, ואפילו התאריכים הכתובים בתורה במפורש, לפעמים מצוי שאם אנשים חושבים אחרת, התורה כותבת את התאריך לפי מה שידוע להם, למרות שהאמת בפועל היא אחרת. לא ניכנס כעת לעוד דוגמאות רבות כהנה.

ואמנם, הגם שהתורה מדברת כלשון בני אדם, החכמים יודעים כי האמת אינה כן. הטעם שהתורה כותבת לפי מה שאנשים חושבים, כי אין אפשרות לדבר לאנשים לא לפי תפיסתם, לכן התורה התאימה כביכול את העניינים לפי מחשבת האנשים. ואמנם ברור לאידך גיסא שהתורה לא כתבה דבר טעות, רק שאותו שמבין ויודע לעומק יסביר את אותו הדבר בצורה אחרת נכונה ונכוחה.

וזה לשון הרב בית תפילה כפי שהביאו מהרי"ן, וליישב כל זה אומר, כי דרך התורה וחכמינו ז"ל לדבר בשמות משותפים כדי שיבינו אותם ההמון כשיעור הבנתם וחולשת ציורם, ויקחם השלם שכבר ידע על ענין אחר, כמו שכתב המורה בח"א פרק כ"ו. וכן אנו אומרים כאן, כי להיות שלהמון היתה סברת גלגל קבוע ומזל חוזר מפורסמת אצלם, וגם היה מפורסם אצלם היות ברקיע דלתות וחלונות, לכן מתקני התפילות ראו להתקין מלות אלו אשר הם מלות משותפות, אשר ההמון יבינום כפי חולשת שכלם.

והיודעים, תהיה להם הבנה אחרת אמתית. אותם שאינם מבינים, יערב ויבושם להם לפי הפשט. אולם החכם יבין את האמת. התורה כותבת וכוללת את שני הצדדים.

טורח הבית תפילה להסביר את האמת הפנימית במלים אלו. וביאור דברים אלו כפי האמת כן הוא. 'הפותח', לשון התחלה, כמו [תהלים מ"ט, ה'] 'אֶפְתָּח בְּכַנּוֹר חִידָתִי'. לא בכוונת פתיחת דלת, כי אין ברקיע שום דלתות. 'דלתות', לשון התרוממות, ולא דלת ממש, כמו [משלי כ"ו, ז'] 'יְדִלּוּ שָׁקִים מִפֶּסֶח'. 'שערי', לשון שיעור, ולא מלשון שער, כעין שער חצר, כמו [בראשית כ"ו, י"ב], 'וַיִּמָּצָא בַשָּׂנֶה הַהוּא מָאָה שְׁעָרִים'.

והענין כך הוא, כי האל יתברך עושה שהשמש יתחיל בכל יום לעלות עליוותיו מתחת לארץ, כמו מה שישער מן המזרח מנקודה רחוקה ביום

בחלוני רקיע, שהוא כמו חלוני הרקיע. אין במציאות שום חלונות ברקיע, לא דובים ולא יער. ויהיה משפט וי"ו של ולבנה, להשוות הדבר, כמשפט וי"ו של מים קרים על נפש עיפה, ושמועה טובה מארץ מרחק ומשלי כ"ה, חלוני רקיע היינו הנקודה ממנה יוצאת השמש אשר היא משתנית בכל יום. מסיים מהרי"ץ ואומר, והאריך, וזהו תורף דבריו ז"ל.

לאחר מכן, מוסיף מהרי"ץ בזה"ל, ואני מצאתי להרמ"ע בספר עשרה מאמרות מאמר העתים סימן י', הביא לשון גמרא ירושלמי פרק אם אין מכירין, שלש מאות וששים וחמשה חלונות ברא הקב"ה שישתמש בהם העולם, קפ"ב במזרח, קפ"ב במערב, ואחד באמצעו של רקיע, ראיתי מפרשים כי זהו המקום המקביל לקו המשווה, שממנו יוצא מתחלת מעשה בראשית, עכ"ל. והדברים מוכיחים, שלא דיברו שם אלא מהאופק ולמעלה בחלק העולם שארץ ישראל קבועה באמצעיתו וכו', והאריך.

אגב, גם פה המדפיסים בלבלו והקשו על ההבנה. הם כתבו בהמשך כך, בספר י"א כתב, נחזור לחלוני רקיע. א"כ חושבים שהכוונה שבספר "יד אהרן" כתוב כך, וזה מלבד הרמ"ע. והאמת היא שזה לא כתוב בספר י"א, אלא בסימן י"א. מי שרוצה להבין את מה שאומר מהרי"ץ לא יוכל להבינם כדבעי. הטעיות הללו ממש מבלבלות. מהרי"ץ הביא בתחילה את סימן י', בספר עשרה מאמרות, ואח"כ את סימן י"א. זה בספרו של הרמ"ע עצמו, עשרה מאמרות, באותו הספר הנז"ל.

ובסימן י"א כתב וז"ל, נחזור לחלוני רקיע, שמסרו לנו אמיתות מציאותם אנשי כנסת הגדולה ביוצר דשבת. יש לכל חלון שם בפני עצמו, כדאיתה בפרקי רבי אליעזר, דע, כי בחזרת הגלגל יום ביומו, הנה החלונות הנפתחים לנו שחרית וערבית עולים ויורדים מהאופק יום יום, חוץ מהנפתח בכל יום שחרית, אותו שבאמצע הרקיע.

השני יותר מנקודת היום הראשון. וזה דבר ידוע שאין השמש זורח בכל הימים במקום אחד, מפני זה הימים הולכים ומתקצרים ומשתנים בין הקיץ לחורף, כי הדבר תלוי במסלול השמש אם קצר או ארוך. אבל בכל הימים ירחיק נקודה אחת יותר מהיום הראשון. זהו ממש פלאי פלאות. השמש לא יוצאת בכל יום מאותה הנקודה של אתמול, כי בכל יום היא זזה מן המקום שהתחילה בפעם הראשונה ומתחילה להאיר מן המקום שעל ידו. היא מתחילה להאיר מהמקום שנתלתה בו בששת ימי בראשית, ממשיכה לעוד נקודה ולעוד נקודה, עד שחוזרת לאותו המקום בסיום כ"ח שנים.

אי אפשר להאריך כעת בכל המהלך שלו, כי צריכים להסבירו אולי במשך חצי שעה, ואפשר לקראו בפנים. אמנם הקורא מתוך הדפוסים הרגילים לא יבין כל כך, כי המדפיסים בלבלו בין שלוש שורות שהפכו ביניהם, עד שכוונתו אינה מובנת. לפי מה שהודפס בטעות, השורה הראשונה מתחילה בתיבת גדול, השניה בתיבת אשר, והשלישית בתיבת מועיל, אבל צריכים להפוך את סדר השורות כך שהשורה הראשונה תתחיל בתיבת אשר, השניה בתיבת גדול, והשלישית בתיבת מועיל. מי שיעיין בדפוס המוטעה, לא יבין את סדר הדברים.

סיבת הטעות היא מפני שהיו מדפיסים בעבר בעופרת, יצקו כל שורה בפני עצמה, כל שורה היתה נפרדת, עד שקרה לפעמים שהחליפו ונתבלבלו. כנראה יש לצרף לזה מה שהם לא הבינו בדיוק את עומק הדברים, וכך נולדה הטעות.

קיצור הדברים הנוגע לענייננו בלא להאריך, מסיים מהרי"ץ בשם הרב בית תפילה בזה"ל, ולפי הפירוש הזה, יחסר כ' בתיבת חלוני, כמו שיחסר ב' גור אריה יהודה' [בראשית מ"ט, ט'], שפירושו כ' גור אריה יהודה'. כמו שמבינים לבד בפסוק שהוא חסר כא"ף הדמיון, כך הוא

הרמ"ע מביא מאמר מפורש מפרקי דרבי אליעזר שישנם חלונות ברקיע, ואפילו כינו אותם בשמות. וזה נמצא שם בפרק הששי. לא ספרו סתם כמה חלונות, קפ"ב ועוד קפ"ב, וביחד עם האחד האמצעי סך כולם שס"ה פתחים. אלא פירטו את מקצת שמותיהם, כגון 'נעמן', וכן 'תעלומה', על דרך הכתוב באיוב [כ"ח, י"א], וְתַעֲלֹמָה יֵצֵא אֹר. 'מזרים', כמו שכתוב [שם ל"ז, ט"], וּמִמְזָרִים קָרָה. וכן הלאה, יעו"ש.

אומר מהרי"ץ בשם הרמ"ע אחר שהביא את האמור בפרקי דר' אליעזר, ועל פתיחה זו של מאה ושמנים ושנים חלונות שנפתח מהם אחד אחד בבוקר בכל יום, תיקנו ביוצר שבת ובוקע חלוני רקיע וכו', והאריך.

מסיים מהרי"ץ, ובוזה תבדיל ותבין בין דברי הרמ"ע לדברי הרב בית תפילה. אלו כמה מלים קצרות, והשאיר לנו להתבונן ולהבין מעצמנו. למרות שהוא טמן הרבה במלים אלו, כוונתו אינה ברורה ברגע הראשון.

מהרי"ץ מסכם ואומר, הבאתי לך את דברי הרב בית תפילה, וכן את הרמ"ע, ובוזה תבדיל ותבין בין דברי הרמ"ע לדברי הרב בית תפילה. עליך להבין ולהבדיל בין שני הפירושים.

חושבני שמהרי"ץ מתכוון לומר, הגם שהרב בית תפילה שואל שאלות מצוינות, וענה טוב מה שענה. אבל עליך להבין ולהשוות, לבחון עם מי האמת. הרי הרמ"ע מביא מקורות מפורשים מחז"ל שישנם חלונות ברקיע. אפילו שהרב בית תפילה אומר פירושים נחמדים משכלו, אבל עדיף לנו לקבל לתמוך במהלכו של רמ"ע כי הוא מביא מפורש מהירושלמי על אותן החלונות, וברכת יוצר מעידה על 'אמתות מציאותם', דהיינו לאפוקי מדעת הרב בית תפילה שאמר, אין שער ולא דלת ולא חלון ברקיע, שהמציאות היא אחרת, וישנן חלונות.

ללמדנו שזאת המציאות, בלי כא"ף הדמיון, כחלוני רקיע, כמו חלוני רקיע. לא כן. זה אינו משל בעלמא. ואפילו שאיננו רואים את החלונות הללו, וגם התוכנים והאסטרונומים הגדולים אינם רואים אותם, אין בכך די בכדי להזיזנו מדעתנו, והרי גם בשמים נמצא כסא הכבוד, וכי הם רואים אותו? אלא ודאי שאנחנו מאמינים שהוא קיים ונמצא, ולא מקבלים רק את מה שנראה לעינינו.

מה שהזכרתי את כסא הכבוד, לשַׁבֵּר קצת את האוזן, ומובן כי אין מה להשוות.

זהו שפירט הרמ"ע ואמר שנקבו שם לכל חלון, אבל עלינו להבין את הנקודה. אין הפירוש שהחלונות נראים לעינינו, אלא הם אינם נראים וכאמור, אבל איננו צריכים ללכת בדרכו של הרב בית תפילה האומר כי 'חלוני' היינו 'כמו' חלוני הרקיע, ודיברה תורה כלשון בני אדם, אלא ישנן וישנן חלונות, כי מוצא השמש בכל יום ויום נקרא חלון, וגם נקוב בשם וכדלעיל.

היותר מזה, כתוב שם בפרקי ר' אליעזר, שמקצת מהחלונות נפתחים, וחלקם נסתמים. השמש עוברת מנקודה לנקודה, הראשון נסתם, ושאריו נפתח. כך הוא בכל יום ויום מאז שנוצרו השמים והארץ, מאז שתלה הקב"ה את החמה ברקיע.

למעשה, מפרש הספר עשרה מאמרות, בעל 'יד יהודה' [על מאמר העתים שם, דף פ"ב], עמד על הנקודה דלעיל במפורש, ואמנם לא כתב את מה שאמרנו בדיק, אלא את עיקרי הדברים דלעיל הנוגעת למחלוקתם של חכמי האומות וחכמי ישראל. מהרי"ץ ציין בסוף דבריו לעיין בפירושו.

וזה לשונו, הנה מחלוקת ישנה בין התוכנים בעניין תמונת שמים וארץ אם היא כדורית או שטחית, קצתם סברי ששמיים והארץ עגולים ככדור, והשמים מקיפים את הארץ מכל צד והם

אדם מבינים את הכוונה. או הספרים אחרים. אבל ברור עכ"פ שהאמת הידועה לנו כיום היתה גלויה גם להם.

עוד שם [דף פ"ד] כתב בזה"ל, המקומות שבגלגל המיוחדים לעליית וירידת השמש יקראו חלונות, והמקום שהשמש עולה בו ביומו הוא החלון הנפתח, וכל שארי חלונות סתומים ועולין עמו.

כך יוצא שפחות או יותר זכינו להבין את שני מהלכי האחרונים, את פירושו של הבית תפילה, ואת פירושו של הרמ"ע. וגם זכינו להבין את סיום לשונו של מהרי"ץ אחר שהביא את שני הפירושים הללו, ובזה תבדיל ותבין בין דברי הרמ"ע לדברי הרב בית תפילה, דהיינו שפירושו של הרמ"ע אמת ונכון יותר, כאשר נראה למעינים שהוא מבוסס יותר. ממילא משמעות המלים כפשוטן רק שצריכים לדעת כיצד להסבירם עפ"י החכמה הפנימית.

כך חשבתי לכאורה, וכן מורה לשונו של מהרי"ץ, גם כשפתח עניין זה בלשון ואני מצאתי להרמ"ע וכו', שהוא שמח על מציאה זו, שנוטה יותר לדעה זו. אכן מסתברא טפי שהוא נזהר מלהכריע ביניהם בהדיא, רק רצה לחדד את ההבדל שבין פירושיהם. [וטוב עשה, כי בספר הברית סתר את פירושו של רמ"ע, כדלקמן בס"ד בשיעור הבא].

אודות שיטת רבינו אברהם בין הרמב"ם לגבי קבלת דעות חכמי אומות העולם.

אנחנו עומדים לגמור את השיעור בעז"ה, אבל כיון שדיברנו על רבינו אברהם הרמב"ם, נשלים בס"ד כלל חשוב בעניין דברי חז"ל בתלמוד, ברפואות וכיו"ב עניינים נוספים, הנראים כנוגדים את המציאות. נאמרו על כך כמה וכמה דרכים.

ישנם האומרים כעין מה שאמרנו לעיל, שחז"ל לא התכוונו לדברים כפשוטן. מהלך זה הוא כפי

אליהם כמרכז בתוך העגולה, ואחרים חלקו עליהם וס"ל שהארץ היא שטוחה והשמים עליהם כאהל בצורת מפה. וקצתם חשבו עוד תמונה אחרת לארץ, ומחלוקת זו היתה לא לבד בין חכמי האומות כאשר הזכיר החכם ר' עזריה בספרו מאור עיניים וכו', אלא דלכאורה נראה שהיתה גם בין חכמינו ז"ל כפי דבריהם בגמ' ומדרשים וכו'.

אכן כבר נמנו וגמרו התוכנים והוכיחו בראיות מוכחות שהשמים וארץ עגולים, והארץ המרכז לשמים. ונוסף על זה, אין עוד איש בזמנינו זה מאנשי המדע והתבונה שיסופק בדבר זה, באשר החוש מעיד על זה, יען בדור אחרון זה, מים שנתגלית היבשה ליורדי ים אוקיינוס, ומדי עברם יום יום עד דנהירין להו שבילי דימא כשבילי דארעא.

את זה כתב בעל יד יהודה לפני כשלוש מאות שנה, קל וחומר בזמנינו שמצלמים את כדור הארץ מהחלל ומהירח, וניכר בלא שום ספק שהעולם הוא כדורי.

בס' יפה תואר למהר"ש יפה כתוב כי נראה ממאמר חז"ל שהארץ היא שטחית, אבל הרמ"ע מפאנו אומר כי חס ושלום לומר כן, וכי חז"ל אמרו כנגד האמת והמציאות? ממילא הוא מסכם כי זו טעות ואין לתלות בוקי סריקי כאלו בשם חז"ל. וז"ל הזוהר [פרשת ויקרא דף י"ע א], בספרא דרב המנונא סבא פריש יתיר, דהא כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור, אלין לתתא ואלין לעילא, וכל אינון בריין משניין בחזווייהו משינויא דאורא כפוס כל אתר ואתר וקיימין בקיומיהו כשאר בני נשא. כבר הזוהר הק' אומר במפורש כי ישנם אנשים מתחתינו, והארץ מתגלגלת כמו כדור.

ואעפ"י שישנם מקומות הנראה מחז"ל כביכול הארץ היא שטוחה, הרי הם טעונים הבנה בפני עצמם, וכנראה זה בבחינת דיברה תורה כלשון בני אדם, שלולי זאת בזמנם לא היו רוב בני

דרכו של הרב בית תפילה דלעיל, שצריכים לפרש את חז"ל בסגנון אחר מפשטות המלים.

אמנם ישנה שיטה שחז"ל לא התכוונו בכלל דברים כמשמען, אלא על דרך הסוד. דברים רוחניים וכדומה. אם מדברים לפעמים על ליקוי חמה ולבנה, מתכוונים לדברים עמוקים יותר. בעבר דיברנו [שיעור מוצש"ק תולדות ה'תש"ע, ומוצש"ק דברים ה'תשע"ג] על מה שאמרו חז"ל, צורתו של יעקב אבינו חקוקה בלבנה, שאין הם מדברים על הלבנה הגשמית, אלא על הלבנה הרוחנית, כי לכל דבר מגושם בעולמנו זה ישנו שורש רוחני. כך הוא גם בעניינינו לגבי חלונות השמש וכדו' שחז"ל לא התכוונו לחלונות המגושמים שעניינו רואות, אלא הכוונה לעולמות העליונים, כלומר השרשים הרוחניים של היקום.

שיטה נוספת ומעניינת שחידש מהר"ל מפראג, אפילו אם חז"ל אומרים כמה עניינים אשר חכמי האומות אחזו מהם בעבר, הרי ברור שהם לא התכוונו לחדש לנו את החכמות הגשמיות הללו כביכול מעצמם, אלא רק להודיע כלפי מה שחכמי המדע חשבו בזמנם, כי ישנה איזו כוונה פנימית, דהיינו נמשל, ורק "מלבישים" אותו על מה שחשבו חכמי המדע בזמנם. נמצא איפוא כי החשוב לנו כעת הוא הרעיון ולא המציאות. וגם אם יתברר אח"כ שהמציאות היא אחרת, אין בכך כלום, כי העיקר הוא להסתכל בכוונה הפנימית, שהוא רעיון ומגמת המאמר, ואינו אלא "מתלבש" על סברת חכמי המדע והתוכנים דאז.

אפשר לראות בש"ס מתיבתא הוצאת עוז והדר [עמ"ס פסחים שם דף צ"ד] שאספו והביאו מהרבה ספרים שמדברים על הסוגיא הזו, וגם בספר אוצר הזמנים הנ"ל [מדף שכ"א]. כולם טורחים להסביר בכמה מהלכים את כלל הדברים המובאים מחז"ל, אשר במשך הזמן התברר שאינם נכונים במציאות.

מצד שני, לפני שנסיים נביא את דעתם של רבינו אברהם בן הרמב"ם ומהר"ם אלאשקר בייחסם הכללי לסוגיא זו.

האמת היא ששיטת רבינו אברהם קצת מעניינת כי היא כוללת שילוב שאינו מצוי. רבינו אברהם הוא צדיק וקדוש כנודע, ומפורסם בחסידות. אמנם שיטתו וגישתו בעיקר זה אינה מקובלת עלינו, אך עכ"פ צריכים לדעת אותה.

מדפיסי ספר עין יעקב דפוס וילנא הביאוהו בתחילת כרך ראשון, וכתוב שם בהתחלה, מצאתי כתוב לרב ר' אברהם בן הרב רבינו משה זצ"ל בספריו שחבר בלשון ערב שקראו כתב אלספייא"ז, דברים אלה שיש בהם תועלת גדולה למה שאני צריך להם להעתיקם ללה"ק, חזי לי ואריך.

האם מישוהו פה מבין מהו כתב אלספייא"ז? פשוט, הם לא ידעו לקרוא ערבית. לא הבינו, ולא פענחו נכון. והכוונה היא לספרו המפורסם 'אלכפאיה', דהיינו 'המספיק'. כנראה כתה"י לא היה ברור דיו, ולא ידעו בדיוק מה כתוב במקור.

וזה לשונו [במאמרו על אגדות הש"ס ודרשות חז"ל כפי שהעתיקוהו בהקדמת עין יעקב], דע כי אתה חייב לדעת. כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה, ולישא פני אמרה, ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת אם אמת אָתָה אם לא, שזה מן הדעות הרעות. והוא נאסר מדרך התורה, וגם מדרך השכל. ואינו ראוי מדרך השכל, מפני שהוא מְחַיֵּב גרעון וחסרון בהתבוננות מה שצריך להאמין בו. ומדרך התורה, מפני שנוטה מדרך האמת ונוטה מעל קו הישר. אמר השי"ת, לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפוט וגו'. ואמר לא תכירו פנים במשפט וגו'. זוהי השקפתו, וגם השקפת אביו, הרמב"ם. אמנם לגבי העניין שלנו צריך לדעת זאת, ולמרות שדעתם אינה מקובלת עלינו, צריכים לדעת כי הם אמרוה מתוך ירא"ש.

ממשיך רבינו אברהם ואומר, אתה רואה החכמים במה שלא נתברר להם מדרך סברתם ומשאם ומתנם אומרים, האלהים, אלו אמרה יהושע בן נון לא צייתי ליה. כלומר לא הייתי מאמין בו, ואע"פ שהוא נביא, כיון שאין בידו יכולת להודיע הענין בכוונה מדרך הסברא והמשא והמתן, והדרכים שבהם ניתן התלמוד להדרש. ודי בזה ראייה ומופת ולא נענין להם עוד, כיון שאנחנו מוצאים להם אומרים שלא נתאמת, ולא נתקיימו בגמרא דברי הרפואות, וכענין אבן תקומה שאמרו שמונע להפיל הנפלים, שלא נתאמת. וכיוצא בזה ענינים רבים שדיברו בפרק שמונה שרצים במסכת שבת וכו'.

לגבי אבן תקומה שכתב שהיא לא נתאמתה, לא זכיתי להבין זאת, כי אפילו עד היום יודעים שהיא אכן מועילה שלא להפיל. זאת מציאות ידועה אפילו כיום. משתמשים בזה. אמנם, רבי אברהם גם הוא היה רופא, וטען שבזמנו היא לא הועילה, וצריך עיון. אפשר אולי לומר שהם התבלבלו וחשבו בטעות כי אבן תקומה היא סוג אבן אחרת.

מוסיף רבינו אברהם בדרך זו ואומר, אבל יש לנו ולכל נבון וחכם, להתבונן כל דעה וכל מאמר, על דרך שיש להתבונן אותה, ולאמת ולקיים מה שראוי לקיים, ולבטל מה שראוי לבטלו. ולעמוד מלפסוק הדין, במה שלא הוכרע האחד משני הפכים, אָמְרוּ מי שאמרו. כאשר אנו רואים אותם ז"ל שאמרו, אם הלכה נקבל, ואם לדין יש תשובה. וכן הם עושים, במה שלא הוכרע האחד משני הפכים, שמעמידין אותו, באמרם בו תיקו. וחוזרים בהם מדעת שנתאמת להם, באמרם בהרבה מקומות, חזר בו רבי פלוני מדבריו, חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש. אם ישנו דבר שאינו עומד במבחן האמת, אסור לקיימו.

נקדים שאנחנו יודעים כי כל דברי חז"ל, גם בדברים הסתומים וחתומים, כבר אמרנו מקודם שישנם כמה דרכים להבין זאת. אפילו אם הם מביאים ענייני רפואה טבע ומדע שונים, והם אינם מקובלים כיום, ואפילו אם מבחינה רפואית התברר והתאמת שרפואות כאלו אינם נכונים כיום. צריך לדעת שהדברים נאמרו במסורת, וגם אם איננו מבינים, צריכים להסביר זאת באיזו צורה שתהיה. מה גם שיכולים לטעון תמיד בכל כי האיי גוונא, נשתנו הטבעים. זו היא שיטתנו, אבל רבינו אברהם בן הרמב"ם לוקח את מלות הגמ' דברים כפשטן, וכמו שגם הוא אמר על הרמב"ם כי נשמטו ממנו כמה הלכות, שכח וכיוצ"ב, כמו שדיברנו, גם פה הוא מסתכל בהשקפה פשוטה. לקח הדברים כמשמעם.

[מובא אמנם בכמה ספרים, כגון באוצר הגאונים לגטין דף 152 ס"י שע"ו, ובהערות לספר מלחמות השם לר"א בן משה מימון דף פ"ד הערה 18, תשובת גאונים, הפותחת דרבנן לא אָסְוֹתָ אִינוֹן (הם לא היו רופאים) וכו'. אך לעניות דעתי לפוס רהטא סגנונה מוכיח שהיא מזוייפת, ואכמ"ל].

כך הוא המשיך וכתב, לפי הקדמה זו, לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד ותכונתם לשלימות תכונתם בפ"י התורה ובדקדוקיה ויושר אמריה בביאור כלליה ופרטיה, שנטען להם ונעמיד דעתם בכל אמריהם ברפואות ובחכמת הטבע והתכונה, ולהאמין אותן כאשר נאמין אותן בפ"י התורה שתכלית חכמתה בידם, ולהם נמסרה להורותם לבני אדם, כענין שנאמר על פי התורה אשר יורוך וגו'. אומר רבינו אברהם, כלל חכמת התורה היא בידי חז"ל, אבל אין מה להתפלאות עליהם בכל מיני ענייני רפואה וכו' שהדברים אינם מצודקים, כי הם אינם רופאים, או מתעסקים ברפואה, וממילא אין מה לשאול שאלות.

אחר כך חזר רבינו אברהם והביא את סוגייתנו בדעת חכמי האומות במהלכי השמש, כאחת שמתאימה להתקשר גם היא לעיקר הנושא שלו. היינו רוצים להאריך בעיקר דבריו, אך כיון שהזמן קצר נתעכב רק על הדבר העיקרי.

וזה לשונו, וראיתי להביא כאן מאמר שאמרו ז"ל, ואבאר לך, כדי שיתיישב ויתקבל בדעתך, אֶהְבֶּתָם האמת והודאתם עליו, אָמְרוּ מי שאמרו. אמרו ז"ל בגמרא דפסחים, ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו' עד אמר רבי נראים דבריהם, שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים.

ועתה שמע פי המימרא. א"ר לדעת חכמי ישראל שגלגל קבוע ועומד ולא יתנדנד ולא יתנועע, והכוכבים והמזלות הם הנעים והנדים. ולחכמי אומות העולם שגלגל נע ונד, והכוכבים והמזלות אין להם תנועה, אך הם כמסמרות נטועים ונעים בתנועות הגלגל. הוא טוען כי המחלוקת הנוגעת למהלכי המזלות, קשורה גם למהלכי השמש. הא בהא תליא. וועיין ילקוט ביאורים בתלמוד בבלי המבואר מתיבתא, ביתר הרחבה.

וכאשר שמע רבי הדברים האלה שהם תוצאות מן ההקדמות שחלקו בהם תחילה, הכריע דעת חכמי אומות העולם בראיה זו, שאמר, נראים דבריהם, שביום מעינות צוננים, ובלילה מעינות רותחים. והנה זה עם היות ראיה זו רפה וחלושה, כאשר אתה רואה.

ועתה התבונן מה שהורונו בברייתא זו, ומה יקר עניינה שלמדו, כי רבי לא הביט בדעת אלו, אלא מדרך הראיות, בלי להשים על לב, לא לחכמי ישראל ולא לחכמי אומות העולם. לא היה אכפת לרבי אם חכמי ישראל אומרים זאת או חכמי האומות, כי עיקר מגמתו היתה לגופו של עניין. והכריע דעת חכמי אומות העולם, מפני ראיה זו, שחשב כי היא ראיה מתקבלת, שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים.

והתבונן חכמת זה הסוד, כי רבי לא פסק כדעת חכמי אומות העולם, אלא שהכריע דעתם מדעת שיקול הדעת, בראיה שזכרנו. זהו שאמר נראים דבריהם, הוא מלה מורה על ההכרעה. ואלו נתברר לו בודאי ובראיה שגלגל חוזר ומזלות קבועים, היה פוסק הלכה כמותם, כאשר עשו זולתו מן החכמים ז"ל בדעות אחרות, ואמרו נצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל.

רבינו אברהם מדייק מלשון הגמ', שרבי לא אמר חכמי האומות צודקים, אלא נראים דבריהם מדברינו, דהיינו לא בתורת פסק גמור אלא בתורת נטייה. ואילו היה מתברר ומתאמת אצלו כי הצדק עם חכמי האומות, בודאי היה פוסק כדעתם.

נראה שכוונתו תובן ביתר שאת, לפמ"ש בכמה ספרים, כגון שו"ת מהר"י פראגי סי' מ"ו, שרבי לא אמר אלא ונראין דבריהם מדברינו, ולא דחה את דברינו. והנך רואה כמה יש במשנה ונראין דברי פלוני, ואפילו הכי אין הלכה כמותו יעו"ש. הובא גם באוצר הזמנים דף שכ"ב אות ג'.

אחר שסיים רבינו אברהם לקשר את הסוגיא הזו עם מהלכו דלעיל, שצריך לרחק את השקר, ולא משנה מי אמרו, ולקרב את האמת, סיים בפיסקא שלא זכיתי לפוסק רהטא להבינה, וז"ל, ובאמת נקרא אדון זה רבינו הקדוש. כי האדם כשישליך מעל פניו השקר, ויקיים האמת, ויכריענו לאמיתו, ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הַפְּכָה, אין ספק כי קדוש הוא.

דיברנו בתחילת השיעור על קדושתו של מרן, שהחיד"א אמר כי גם הוא לרוב קדושתו לא ידע מנהג מקומו. אומר רבינו אברהם לגבי סוגייתנו, שרבי יהודה הנשיא נקרא רבינו הקדוש, כיון שהודה על האמת ואמר נראים דבריהם מדברינו. טוען רבי אברהם בגודל

שערי יצחק – השיעור השבועי

אך אולי יש ליישב שכמרבן ההתרחקות מן השקר, נחשבת פרישות. כמו שהריחוק מן העריות וכדומה, הוא הדין כאן. עכ"פ כך דעת רבי אברהם, שהפורש ומתרחק מן השקר נקרא קדוש.

ידועים לנו שלושה פירושים למה הוא נקרא רבינו הקדוש, כיעויין מ"ש בס"ד במילי דאבות ריש פרק שני. ועכשיו נוסף לנו פירוש רביעי, ארבעה טעמים ביחד.

צריכים להסביר עוד את שיטת רבינו תם לפי דעתם של חכמי האומות, כי הגם שרבינו תם בעצמו הסביר את שיטתו לפי חכמי ישראל, כמו שכתבו התוס' בשבת דף ל"ד ע"ב, וכן הוא בספר הישר שחיבר רבינו תם עצמו [סימן רכ"א], מבואר בתוס' רי"ד כי הדבר אינו מוכרח, ואפשר להסבירו גם לפי חכמי האומות, דהיינו כפי המציאות האמתית. התוס' רי"ד אומר שעדיין אין שום הכרח לבאר לפי מי שחושבים כי השמש עולה למעלה. כי הגם שהיא יורדת למטה, בכל זאת במשך שעה זו עדיין ישנו אור בעולם. אפילו שהשמש היא מתחת, אינו מוכרח שייכנס הלילה.

אמנם מצד שני, ישנה שיטה הסוברת כי אם חכמי ישראל אמרו כך, איננו יכולים לטעון כל מיני טענות, כי כל דבריהם קודש קדשים. אין לנו ידיעה כיצד להסביר בדיוק, אבל זו האמת.

רבינו עקיבא איגר [מס' פסחים שם] ציין לדברי השיטה מקובצת במס' בבא קמא, כי הגם שרבינו הקדוש אמר נראים דבריהם מדברינו, לאו למימרא שהודו להם חכמים, ולא אמרו זאת אלא מצד הסברות וראיות, כלומר שנראה מצורת הוויכוח כאילו הצדק עם חכמי האומות, אבל האמת היא תמיד כמו חכמי ישראל, כי הם אמרו זאת בקבלה. לפי זה הכוונה שאיננו יודעים כיצד להסביר זאת בדיוק, אבל יבוא יום ותתברר האמת.

חכמתו, כי אדם כזה שרואה את האמת ומודה עליה, מוכן לחזור בו מדעתו ומדעת חבריו ורבותיו, ומסוגל להתנתק מנגיעות לגמרי, אין ספק כי הוא הראוי להיקרא קדוש. הוא לא הולך במבוי סתום, עם הראש בקיר. ברגע שהוא ראה ומבין כי האמת אחרת, הוא לא מתווכח ומודה על האמת.

זו דרכם של רבינו אברהם ומהר"ם אלאשקר, לכן הם דחו את שיטת רבינו תם מכל וכל. אמנם אינני מבין עכ"פ מה הקשר בין הודאה על האמת לקדושה? אשמח אם מישוהו יוכל להסביר לי זאת.

אנחנו יודעים מה הכוונה הכללית לקדוש, קדושים ופרושים. בפשטות רבינו הקדוש נקרא כך כיון שהוא היה צנוע משום שלא הכניס ידו למטה מאבנטו וכו' [שבת דף קי"ח ע"ב]. רבינו אברהם אומר כאן פירוש אחר שקשה להבינו כלל. מדוע אדם שמסוגל להשליך את השקר מעל פניו ולקיים את האמת, לחזור בו מדעתו, הוא הנקרא קדוש? מה הקשר בין אדם אמתי ומעלות כיו"ב לקדושה? מי יכול להסביר זאת?

בודאי שרבינו אברהם ידע מאותה הגמ' בשבת דלעיל, אבל מדוע הוא לא אמר לפחות שרבי יהודה הנשיא נקרא קדוש, גם משום שהוא הודה על האמת? וכמו שאמרנו, גם עיקר הקשר ביניהם אינו מבין? קדושים תהיו, היינו פרושים מעריות, אי נמי בסגנון קדש עצמך במותר לך [עייין רש"י ורמב"ן ריש פרשת קדושים]. זוהי הקדושה האמתית.

מדוע אדם בעל דעה נכונה, שמתנתק מכל הנגיעות ואומר קבל האמת ממי שאמרו, ומודה אך ורק על האמת הצרופה, הוא נקרא משום כך קדוש?

דבר זה צריך הסבר, והשם ב"ה יאיר עינינו במאור תורתו.

נמצאנו למדים כמה הסתכלויות והשקפות. דרכנו הכללית היא ברורה ב"ה, ורק לגבי חלוני רקיע אותם אנחנו מזכירים ביוצר דשבת, אפשר להסביר לפי כל הדרכים, או לפי הדרך הרגילה כרבינו תם, או כמו הדרך השנייה. הדרך המקובלת עלינו ביותר היא, שדברים הללו ממש כמשמען, רק שצריכים להבין את עומקן. אם הפשט לא נכון, אז יש בכך סוד נסתר.

באופן כלל צריכים לדעת כי חס ושלום להתווכח עם המציאות, ומה שנסתר מהמציאות, צריכים להסבירו כפי מה שהוא אכן נכון.

שאלה מהקהל: מדוע שיטת רבינו אברהם אינה מקובלת עלינו?

תשובת מרן שליט"א: כי כל דברי חז"ל נאמרו ברוח הקודש. גם הרפואות שאמרו, לא אמרו אותם מעצמם בתורת איזו חכמת רפואה כביכול. אפילו קטן שבהם יכל להחיות מתים כידוע. עיין עבודה זרה דף י' ע"ב. כל ענייני החכמות נאמרו ע"י חז"ל בקבלה מרביתיהם, וכך מקובל בדרך כלל. ממילא עלינו לומר תמיד כי מה שאינו מובן כפשוטו, כנראה יש לו מהלך עפ"י הסוד. רבינו אברהם לעומת זאת מסתכל על ענייני הרפואות וכיוצא בדבר פשוט, שהחכמים לקחו זאת מחכמי הרפואה דאז, ושכך היה מקובל בזמנם, לכן הוא מבין שבהיגלות נגלות אמת אחרת, אפשר לבטלם. סוגיא זו נוגעת גם להריגת כנים בשבת ועיין ש"ע המקוצר סי' ס"ב הערה ח"פ, וזו השקפתם של מתירים, כי הם מבינים שדברי חז"ל בעניינים אלו ניתנים להידחות. אך מקובל אחרת.

הרי כתוב [ותוספות בברכות דף י"ז ע"ב ד"ה תרי בשם הר"י בר ברזילי ברצולני בעל ספר העתים], שירד עמוד אש מהשמים לחכמי התלמוד וכו', מובן כי הסכימו על ידם. אות ומופת מאתו יתב'. מדובר שם בזמן שהתקבצו ללמוד, ירחי פְּלָה,

חדשי אדר ואלול, כמפורסם. ואם כן, מוכח שמן השמים היתה לחכמי ישראל סייעתא דשמיא לכוון את האמת, ממילא לא שייך לדחותם, ולומר כעין שאומר הרמב"ם שבזמנם החכמה עדיין לא היתה שלימה והם לא ידעו.

אפילו הרמב"ם למשל כתב [בהקדמה לפיהמ"ש ובהל' שבועות] על השמש שהיא מאה שבעים פעם יותר מכדור הארץ, והתברר שהדבר איננו נכון, וגם הוא יודה בכך, אילו היה חי בזמנינו. כך אפשר לדעתו לומר גם על הנ"ל. אבל אנחנו מסתכלים על דברים אלו וכיו"ב שהם נאמרו ברוח הקודש ובמסורת, ואם אינו יתכן כפשוטו, כנראה טמונים בהם סודות.

השם ברוך יזכנו להתעמק בתורתו ולגלות בתוכה נפלאות. גל עיני ואביטה וגו'. אכ"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון. ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.